

T.C.

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Plastik Sanatlar Anabilim Dalı

Sanat Tasarım (Takı Tasarımı)

Yüksek Lisans Programı

**MÜCEVHERDE OSMANLI VE GÜNÜMÜZ
KARŞILAŞTIRMALARI**

Arda Hakkı TEZCİ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Prof. Dr. Cevat DEMİR

İstanbul, 2021

MÜCEVHERDE OSMANLI VE GÜNÜMÜZ KARŞILAŞTIRMALARI

Arda Hakkı TEZCİ

Plastik Sanatlar

Yüksek Lisans Tezi

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ

2021

“Arda Hakkı TEZCİ” tarafından hazırlanmış ve 06.10.2021 tarihinde sunulmuş “MÜCEVHERDE OSMANLI VE GÜNÜMÜZ KARŞILAŞTIRMALARI” başlıklı tez Plastik Sanatlar Anabilim Dalı/Takı Tasarımı (Tezli Türkçe) /Sanat Tasarım (Tezli Türkçe) Programı Yüksek Lisans Tezi olarak **oy birliği** ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Cevat DEMİR

Danışman

Tez Savunma Sınavı Jüri Üyeleri:

Prof. Dr. Cevat DEMİR

Güzel Sanatlar ve Tasarım
Fakültesi,

Altınbaş Üniversitesi

Doç. Dr. Berna KARAÇALI

Güzel Sanatlar ve Tasarım
Fakültesi,

Altınbaş Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Orhan ERKAL

Sanat ve Tasarım Fakültesi,

Yalova Üniversitesi

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak bütün şartları sağladığımı beyan ederim.

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü kabul tarihi:

___/___/___

Bu tezdeki tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik davranışlara uygun olarak edinildiğini ve sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca, bu kuralların ve davranışların gerektirdiği şekilde, bu çalışmada, orijinal olmayan tüm materyalleri ve sonuçları tamamen alıntı yaptığımı ve referans gösterdiğimi de beyan ederim.

Arda Hakkı TEZCİ

İTHAF

Tez çalışma süreci boyunca değerli yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren tez danışmanım Prof. Dr. Cevat DEMİR' e sabrı ve emeği için, araştırmanın her aşamasında benden desteğini esirgemeyen Doç. Dr. Berna KARAÇALI' ya teşekkürlerimi sunarım. Tez süresi boyunca, her konuda olduğu gibi bu konuda da güvenlerini eksik etmeyen, yalnız bırakmayan çok değerli aileme teşekkürlerimi bir borç bilirim.

ÖZET

MÜCEVHERDE OSMANLI VE GÜNÜMÜZ KARŞILAŞTIRMALARI

TEZCİ, Arda Hakkı

Yüksek Lisans, Plastik Sanatlar, Altınbaş Üniversitesi

Danışman: Prof. Dr. Cevat DEMİR

Tarih: Haziran, 2021

Sayfa: 88

Takı, insanlığın var oluşunu izleyen bir süreçle başlar. Önceleri güç, korunma ve şans gibi unsurlar kazanmak için kullanılmıştır. İlerleyen dönemlerde ise insanların doğası gereği güzel görünmek ve farklı olmak için takı kullandığı görülmektedir. Parlak ve ihtişamlı gözükten her şey insanoğlunun dikkatini çekmiştir. Bunun sonucunda doğadan elde ettiği değerli taşları işleyerek takının üzerine bezemiş ve mücevheri oluşturmuştur. Kültür, toplumun temel yapı taşlarından biridir. Her toplumun kendine has kültürü vardır. Tıpkı her gelişmiş topluluğun kendine özgü mücevher kültürü olduğu gibi bizim de kendimize ait değerli mücevher kültürümüz vardır. Kendisinden önce gelen Antik Yunan, Roma, Bizans, Selçuklu'nun takı ve mücevher tasarımına yaptıkları katkıları bünyesinde birleştirerek kendi mücevher üslubunu oluşturan Osmanlı İmparatorluğu, bu toprakların mücevher kültürünün önemli aktörlerinden birisi olmuştur. Günümüzde mücevher sektörünün içerisinde bulunan insanlardan mücevher kültürü hakkında bilgilere ulaşabiliriz. Ancak geçmişimizde var olan mücevher sektörüne öncülük etmiş devletlerden birisi olan Osmanlı İmparatorluğu'nun mücevher kültürünü öğrenmekte güçlük çekilmektedir. Yazılı kaynağın az olduğu ve o dönemi anlatacak ustaların da giderek azaldığı dönemlerde yazılı kaynağa ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmada, Osmanlı ile günümüz mücevheri karşılaştırmalar yapılarak dönemler arasındaki mücevher üslubu ve üretimi farklılıkları incelenmiştir.

Bu çalışmanın amacı, mücevher üretiminde ve kullanımında, geçmişimizin bir parçası olan Osmanlı İmparatorluğu'nun mücevherle olan ilişkisini incelemek ve günümüz üretimleriyle

karşılaştırmaktır. Günümüz mücevher kültürüne ait unutulmaya yüz tutmuş yaklaşımı geri kazanmaktır. Bu birikimlerin günümüze katkısını aktarmaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde; mücevherle ilgili genel bilgiler incelenmiştir. Alanla uğraşı içinde olanlara katkı üretmek temel alınmıştır.

İkinci bölümde, Osmanlı'nın mücevher çeşitliliği ve kullanım alanları ele alınmıştır. Tarih, teknik, kültür ve toplum bilimi bağlamında Osmanlı ve günümüz mücevher kültürünün karşılaştırması ele alınarak önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Mücevher, Takı, Osmanlı.

ABSTRACT

THE COMPARISON OF OTTOMAN AND CONTEMPORARY STYLES IN JEWELLERY

TEZCİ, Arda Hakkı

M.Sc., Plastic Arts, Altınbaş University

Supervisor: Prof. Dr. Cevat DEMİR

Date: June, 2021

Pages: 88

Jewelry begins with a process that follows the existence of mankind. The use of jewellery has its origins in the very beginnings of human life on the earth. Everything that seems bright and glorious has caught the attention of mankind. As a result, he processed the gemstones obtained from nature and created the jewel on the jewelry. Culture is one of the basic building blocks of society. Every society has its own culture. Just as every developed community has its own unique jewelry culture, we have our own precious jewelry culture. The Ottoman Empire, which created its own jewelry style by combining the contributions of ancient Greek, Roman, Byzantine and Seljuk to jewelry and jewelry design that preceded it, became one of the important actors of the jewelry culture of these lands. Today, we can get information about jewelry culture from people in the jewelry industry. However, it is difficult to learn about the jewelry culture of the Ottoman Empire, one of the states that pioneered the jewelry sector in our past. Written resources are needed in times when written resources are scarce and the masters who will tell about that period are gradually decreasing. In this study, comparisons between Ottoman and modern jewelry were made and differences in jewelry style and production between the periods were examined.

The purpose of this study is to examine the relationship of the Ottoman Empire, which is part of our past, with jewelry production and compare it with today's productions in the

production and use of jewelry. It is to restore the forgotten approach of today's jewelry culture. It is to convey the contribution of these accumulations to the present day.

In the first part of the research; general information about the jewellery is examined. It is based on contributing to those who are engaged in the field.

In the second chapter, the variety of jewellery and uses of the Ottoman Empire are discussed. In the context of history, technique, culture and social science, suggestions were made by comparing Ottoman and contemporary jewelry culture.

Keywords: Jewellery, Jewelry, Ottoman.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
GÖRSEL LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ	xv
GİRİŞ.....	1
1. TAKI.....	6
1.1.TAKI TANIMI	6
1.2. MÜCEVHER TANIMI.....	9
1.3. KUYUMCULUK	10
1.4. DEĞERLİ MADENLER	12
1.5. DEĞERLİ TAŞLAR.....	15
2. MÜCEVHERDE OSMANLI DÖNEMİ.....	20
2.1. OSMANLI'DAKİ MÜCEVHERDE KÜLTÜREL ETKİLEŞİMLER.....	20
2.2. OSMANLI'DA MÜCEVHER ÇEŞİTLERİ VE KULLANIM ALANLARI.....	31
2.3. OSMANLI'DA MÜCEVHERİN ÖNEMİ VE ETKİLERİ.....	53
2.4. OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE ÜRETİM VE TASARIM KARŞILAŞTIRMALARI	60
3.SONUÇ	78
KAYNAKÇA.....	81

GÖRSEL LİSTESİ

Sayfa

Görsel 1.1: Kapalı Çarşı'nın ana yolu, William H. Barlett, 1839, ABD Kongre Kütüphanesi (Kia, 2013: 87)	21
Görsel 1.2: Amerikan senatosunun kubbesinde de yer alan Kanuni Sultan Süleyman'ın rölyefi (https://www.aoc.gov/explore-capitol-campus/art/suleiman-relief-portrait/ , Erişim Tarihi: 15.6.2021).....	24
Görsel 1.3: Evlilik taçları. Bizans Müzesi, Atina (Köroğlu G. , 2007: 41)	26
Görsel 1.4: Bizans evlilik sonrası taç giyme töreni portresi (Köroğlu G. , 2007: 39).....	26
Görsel 1.5: Osmanlı dönemi elmas taç (İrepoğlu, 2012: 275).....	26
Görsel 1.6: 1074- 1077 yılları arasındaki Macar kutsal tacı. Altın, inci, değerli ve yarı değerli taşlar ile emay tekniğinde. (Köroğlu G. , 2000: 35).....	27
Görsel 1.7: Taç biçimli Enkolpion. Altın üzerine emay tekniğinde. (Köroğlu G. , 2000: 29)	27
Görsel 1.8: Selçuklu takı parçası (Türkoğlu, 2013: 103).....	28
Görsel 1.9: Bizans dönemi bir manşet bilezik. Emay tekniğinde çap: 7,6 cm yükseklik: 5,7 cm (Köroğlu G. , 2000: 40)	29
Görsel 1.10: Hayvan biçimli gerdanlık (İrepoğlu, 2012: 288)	30
Görsel 2.1: 18.yüzyıl, Osmanlı sorgucu, Altın, elmas, zümrüt, yakut, incili (Bilirgen, 2010: 63).....	33
Görsel 2.2: Sultan III. Ahmed'in tahta çıkışını törenini betimleyen minyatür (İrepoğlu, 2012: 217).....	34
Görsel 2.3: Kaşıkçı Elması (Gözen, 2011: 25)	35
Görsel 2.4: Kanuni Sultan Süleyman'ın taç sorguçlu portresi (İrepoğlu, 2012: 219)	35
Görsel 2.5: Osmanlı erkek yüzükleri (İrepoğlu, 2012: 237).....	36
Görsel 2.6: Osmanlı Divanhane çivisi yüzük (İrepoğlu, 2012: 299).....	37
Görsel 2.7: Osmanlı'daki zihgirler (İrepoğlu, 2012: 238).....	38
Görsel 2.8: Osmanlı gerdanlığı (İrepoğlu, 2012: 289)	39
Görsel 2.9: Osmanlı küpeleri (İrepoğlu, 2000: 106).....	40
Görsel 2.10: Elmaslı damla zümrüt küpe (İrepoğlu, 2012: 296)	40
Görsel 2.11: 17.yüzyıl albüm resimdeki Osmanlı bilezikleri (İrepoğlu, 2012: 297).....	41
Görsel 2.12: Osmanlı çapraştı (İrepoğlu, 2012: 242)	42

Görsel 2.13: Sultan I. Ahmed'in Kadife Kemerı (İrepoğlu, 2012: 258)	43
Görsel 2.14: Sultan III. Mustafa'nın zırhı (İrepoğlu, 2012: 263)	44
Görsel 2.15: Mimarbaşı Sedefkar Mehmet Ağa'nın yapmış olduğu Sultan I.Ahmed'in tahtı (Köseoğlu,2000: 60)	45
Görsel 2.16: Sultan I.Ahmed'in tahtının ayrıntısı (Köseoğlu,2000: 62)	46
Görsel 2.17: İnan Hükümdarı Nadir şah'ın Sultan I. Mahmut'ta armağan ettiği taht (Köseoğlu,2000:102)	47
Görsel 2.18: Osmanlı'da kullanılan mücevher sürahi (Köseoğlu,2000: 72)	48
Görsel 2.19: Osmanlıda kullanılan ayna (İrepoğlu, 2012: 242)	48
Görsel 2.20: Osmanlı döneminden mücevher kılıçlar (Köseoğlu,2000: 44)	49
Görsel 2.21: I. Mahmut'un Nadir şah'a armağan etmek için yaptırdığı hançer (Köseoğlu,2000: 57)	50
Görsel 2.22: I. Mahmut'un Nadir şah'a armağan etmek için yaptırdığı hançerin ayrıntısı (İrepoğlu, 2012: 161)	50
Görsel 2.23: Mücevher yay kesesi (İrepoğlu, 2012: 169)	51
Görsel 2.24: Osmanlı'daki mücevher üzengi (Bilirgen & Murat, 2001: 221).....	52
Görsel 2.25: Mücevher koşum ile süslenmiş atın üzerinde olan Sultan II. Osman'ın portesi (İrepoğlu, 2012: 173).....	53
Görsel 3.1: Gül Koklayan Fatih Sultan Mehmet Portresi (İrepoğlu, 2012: 18)	55
Görsel 3.2: Yavuz Sultan Selim'in Mührü (Gözen, 2011: 23).....	58
Görsel 3.3: Osmanlı'daki bayram töreni betimlemesi (Köseoğlu,2000: 106).....	59
Görsel 4.1: Günümüzde yapılan mücevher bileklik, gurmet bileklik (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 13.06.2021).....	61
Görsel 4.2: Üç boyutlu bilgisayar çizim programından bir görüntü (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 13.06.2021).....	61
Görsel 4.3: Üç boyutlu yazıcı makinalarından çıkan mücevher takılar (https://mucevher-dokum-foundry.business.site/ , Erişim tarihi: 13.06.2021)	62
Görsel 4.4: Dökümden çıkarılan mücevher takılar (https://mucevher-dokum-foundry.business.site/ , Erişim tarihi: 13.06.2021).....	62
Görsel 4.5: Osmanlı dönemi mücevher sürahi ayrıntısı (Bilirgen & Murat, 2001: 240)....	63
Görsel 4.6: Günümüz mücevher yüzük örneği (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 13.06.2021)..	63
Görsel 4.7: Osmanlı miğferi ayrıntısı (Köseoğlu,2000: 45).....	64

Görsel 4.8: Günümüz mücevher örneği (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 13.06.2021).....	64
Görsel 4.9: Doğal taşlardan kolye örnekleri (https://soulmeps.com/2021/02/19/dogal-taslar-nasil-kullanilir/ , Erişim tarihi: 13.06.2021)	65
Görsel 4.10: Osmanlı dönemi sorguç (Bilirgen & Murat, 2001: 213).....	66
Görsel 4.11: Osmanlı dönemi kılıç ayrıntısı (Aydın, 2007: 183).....	67
Görsel 4.12: Günümüz yüzük örneği (http://www.yuzuksitesi.com/otantik-bayan-yuzukler-10072 , Erişim tarihi: 21.04.2021)	67
Görsel 4.13: Telkâri takı örneği (https://takiatolyesi.com/telkari-925-ayar-gumus-bros-250 , Erişim tarihi: 10.05.2021).....	68
Görsel 5.1: Eskiz çalışmaları (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 10.05.2021).....	69
Görsel 5.2: A modeli yüzük tasarımının astara aktarımı (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 10.05.2021).....	70
Görsel 5.3: A modelinin astardan kesilmiş hali (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 10.05.2021). 70	
Görsel 5.4: A modeli yüzüğün malafa yardımıyla yüzük formunun verilmesi (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 10.05.2021)	71
Görsel 5.5: A modeli yüzüğün kaynak işlemi (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 10.05.2021) ...	71
Görsel 5.6: A modeli yüzüğe parmak boşluğu oluşturulması (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 10.05.2021).....	71
Görsel 5.7: A modeli yüzüğün temeli (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 10.05.2021).....	72
Görsel 5.8: A modeli yüzüğe ajur tekniğinin uygulanmış hali (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 10.05.2021).....	72
Görsel 5.9: A modeli yüzüğün emay tekniği uygulanmak için hazırlanan desen (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 10.05.2021)	72
Görsel 5.10: Desenin A modeline kaynaklanması (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 10.05.2021)	72
Görsel 5.11: A modelinin taşı ve taş yuvası (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 10.05.2021)	73
Görsel 5.12: A modeli yüzüğün taşının bezenmiş hali (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 10.05.2021).....	73
Görsel 5.13: A modeline mine(emay) tekniğinin uygulanması (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 19.05.2021).....	73
Görsel 5.14: A modelinin cila işlemi (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 19.05.2021).....	74

Görsel 5.15: B modelinin üç boyutlu çizim programlarındaki tasarım hali (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 16.05.2021)	74
Görsel 5.16: B modelinin üç boyutlu yazıcıdan çıkması (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 17.05.2021).....	75
Görsel 5.17: B modelinin dökümden sonra temizleme işlemi (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 19.05.2021).....	75
Görsel 5.18: B modelinin temeli (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 19.05.2021).....	75
Görsel 5.19: B modelinin taşı bezenirken (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 19.05.2021)	75
Görsel 5.20: B modelinin mine(emay) tekniğinin uygulanması (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 19.05.2021).....	76
Görsel 5.21: B modelinin cila işlemi (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 19.05.2021).....	76
Görsel 5.22: A ve B modelinin üretiminin sonu (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 20.05.2021) 77	

KISALTMALAR LİSTESİ

M.Ö.: Milattan Önce

M.S.: Milattan Sonra

vb.: ve benzeri

TDK: Türk Dil Kurumu

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

yy: Yüzyıl

GİRİŞ

İnsan yeryüzünde var olduğu andan itibaren birçok tehlike ve tehditle yüzleşirken aynı zamanda temel ihtiyaçları olan barınma ve beslenme gibi gereksinimlerini karşılamaya çalışmıştır. Vahşi doğada insanlar hayvanları taklit ederek hayatta kalmayı başarmıştır. Yani insanlar, hayvanların avlanma tekniklerini kullanarak onları avlamış; etinden, derisinden ve sütünden yararlanarak yaşama tutunmuştur. Öncelikleri vahşi doğa karşısında hayatta kalmak olan ilkel insanların güzel görünme arzusuyla takı, mücevher kullanımına hiç yönelmediği ya da nadir olarak bu türden amaçlara yöneldiği düşünülmektedir. Vahşi her canlı yarattığı tehlike olarak gördükleri dönemde temel ihtiyaçlarından sonra gelen unsurlar güç ve şanstı. Bu gücü de kendisinden daha güçlü, iri, hızlı olan, tehlikeli uzuvlara sahip yaratıklardan elde edebileceklerini düşündüler. İkel insanın düşünce ve inanç sistemine bakıldığında vahşi ve kendileri için tehdit unsuru oluşturan hayvanları avladıktan sonra bu hayvanların boynuz, kemik, kürk vb. uzuvlarından herhangi birinin bedende taşınması o hayvanın gücünün taşıyan kişiye aktarılacağına ve o kişiyi olduğundan daha güçlü kılacağına dair çeşitli inançlarla kuşatıldığı görülecektir.

Takı insanoğlunun tarih öncesinden kalma ve içinde büyüsel, dinsel, kültürel ve sosyal öğeler barındıran bir objedir. Takı süslenmeden öte korunma, iyilik ya da kötülük ve yanı sıra doğurganlık, kutsanma, güzellik gibi güçler elde etmek için kullanılır. İnsanoğlunun değişik türde maddeyi kullanma kapasitesi geliştikçe ortaya çıkmıştır ve kullanımı çok yaygın olmuştur. (Ogden, 1992: 18)

İnsan, yeryüzüne geldiği ilk andan itibaren doğayı taklit etmek ve yaşadığı ortamı daha yaşanabilir kılmak için uğraşır. Kendileri için tehdit oluşturmayan bir ortam yarattıktan sonra bedenlerine yönelim gerçekleştirmiş ve doğası gereği güzel görünme arzusunun da verdiği iç güdüyle çekici görünmeye çalışmışlardır.

Takı ilk başta korunma, güç, şans gibi sebeplerle kullanılsa da insanlığın gelişmesiyle birlikte kullanımı evirildi ve değişime uğradı. Yaşanılan gelişmeler ve teknolojik ilerlemelerle insanlar temel ihtiyaçlarını ve korunmalarını daha kolay sağlamaya başladı ve bununla beraber nüfus artmaya başladı. Bunun sonucunda, temel ihtiyaçlarını daha kolay

karşılatabildikleri için insanların doğasında olan güzellik ve farklı olma kavramları ortaya çıktı. Böylelikle takı artık sadece korunma ve güç kazanma amacının dışında diğer insanlardan farklı olma, güzel görünme gibi unsurları da barındırmaya başladı.

Güzel görünme ve süslenme, insanın fitratında var olan bir duygudur. Bu sebeple insan, kıyafetlerden başka kendini güzel gösterecek her türlü takı ve süs unsurunu taşımaya özen göstermiştir. Mücevher veya ziynet eşyası olan takılar, insanların süslenmek amacıyla kullandıkları çeşitli taş, maden, doğa ürünleri gibi malzemelerden yapılmış eşyalardır. (Özbağı, 2002: 785-799)

Zamanla insan gelişti ve topluluklara bölünmeye başladı. Her toplum, kendine göre kurallar belirleyerek kendilerine özgü kültür yarattı. Bu kültürlere göre takı kullanımını temel amacından uzaklaşmadan farklılık göstermeye başladı. Farklı kültürlere göre takının şekli ve işlevselliği değişime uğradı. Mücevher, bir dönem değeri anlaşılamamış dünya üzerinde değersiz bir materyal olarak düşünülmüştür. Sonraları değerli olduğu anlaşılmıştır. Takının daha değerli ve taşlarla süslenmiş haline mücevher denir.

İnsanlar, maden işçiliğinin gelişmesiyle takıda maden kullanmaya başlamışlardır. Altın, gümüş gibi değerli madenler ile değerli ve yarı değerli taşlar kullanılmasıyla, mücevherler ortaya çıkmıştır. Bulunması ve işlenmesi güç olan madenlerle, taşlarla oluşturulan takılar değeri ve işçiliği yüksek mücevherlere dönüşmüştür. Mücevher, elmas, inci, yakut, zümrüt, turkuaz, mercan, opal gibi değerli ve yarı değerli taşlar ile altın, gümüş gibi değerli madenlerle yapılan, yüksek işçiliğe sahip takıların ortak adıdır. (Kuşoğlu, 2006: 160)

Devletlerin bir ekonomik statü göstergesi olarak mücevheri diplomaside kullandıkları bilinen bir gerçekliktir. Mücevherin veya takının kullanılmasındaki temel amaç, diğer insanlardan farklı olduğunu ya da güçlü olduğunu göstermektir. Mücevherden sadece gücü, şansı ya da güzelliği elde etmeyiz. Güzelliğin, ihtişamın yanında mücevherler tarihi de paylaşır. Mücevherin üzerinde bulunan değerli taşından, materyalinden yola çıkarak tarihin bazı dönemlerinde yaşanan olaylar hakkında çıkarımlarda bulunabiliriz. Tarih bir küpenin nerede, kim tarafından yapıldığını, bir kolyenin nereden geldiğini ya da bir hançerin kime yapıldığını sunar. Mücevher tarihin aynasıdır, tarihten ayrı düşünülemez.

Türklerin önemli bir kültürü olan mücevher var olduğundan bu yana hep bu kültürün içinde geçmiş ve değer görmüştür. İskitler, Selçuklular başta olmak üzere birçok Türk devleti mücevher yapımına ilgi göstermiştir. Türk devletleri arasında sürdüğü hükümdarlık süresi boyunca elde ettiği güç sayesinde, bulunduğu toprakların sahip olduğu kültürel değerlerden dolayı mücevhere değer veren devletler arasında en başta geleni Osmanlı İmparatorluğu olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu, mücevher sanatını iyi ilişkiler içerisinde olduğu devletlerden, fethettiği topraklardan ve kendinden önce gelen Roma, Bizans gibi köklü İmparatorluklardan almış, kendi kültürüyle harmanlayarak yeni bir sanat yaratmıştır. Başka bir deyişle, Osmanlı'da mücevher kültürünü Antik Yunan, Roma, Bizans, Selçuklu gibi devletlerden esinlenerek kendi özgün mücevher tarzı ve kültürü oluşturmuştur.

Osmanlılara gelinceye kadar her türlü maden ve süsleme teknikleri denenmiş, çeşitli formlar geliştirilmiş ve Osmanlılara oturmuş bir maden sanatı miras kalmıştır. Selçuklu Devleti'nin yıkılması ve İslam maden sanatının gerilemesinden sonra, Anadolu ve Balkanlar'da Osmanlı Devleti'nin toprakları genişlemeye başlamıştı. Selçuklulardan itibaren Anadolu'ya yerleşen Türkler, sürekli olarak gerek doğunun Müslüman gerekse batının Hıristiyan ülke ve uluslarıyla ilişki içinde olmuşlardır. Anadolu'nun eski ve yerli insanların sahip olduğu sanatsal birikimleri de göz önüne alınırsa, her sanat dalında olduğu gibi kuyumculukta da kendi birikimlerine yeni tecrübe ve çeşitleri katma imkânı bulduklarını kabul etmek gerekir. Bunlar arasında eski Bizans, İran ve Hint ustalarının kuyumculuk sanatı yönünden yüksek bir seviyede oldukları inkâr edilemez. İstanbul gibi çok önemli bir merkezin Osmanlıların eline geçmiş olması bu sanatta Bizans kuyumculuğunun etkisini akla getirebilir. Osmanlıların Avrupa kıtasında ilerlemeleri, özellikle gümüş ve altın madenleri yönünden zengin olan birçok Balkan ülkesinin imkânlarını da kendine çekmiştir. (Türkoğlu, 2013: 109).

Osmanlı esinlendiği devletlerden öğrendikleri ile kendi özgünlüğünü yaratmasıyla mücevher üretiminde ve tasarımında hızlı bir şekilde ilerlemiştir. Dünyada mücevherde önde gelen devletlerden olan Osmanlı mücevhere tarzını yansıtabilmek için kendine has motifler ve desenler üretmiştir. 16.yüzyılın ilk başlarında sade biçimde kullanılan mücevherler, sonraları ince işçilikle birlikte değerli taşlarla bezenmiştir. 18. yüzyılda ise Osmanlı mücevheri en gösterişli dönemini yaşamıştır. 19. yüzyılda Osmanlı mücevherde de kendi kültüründen uzaklaşmış, Batı'nın motiflerini kullanmaya başlamıştır.

Sanayi Devrimi ile gelişen çağdaş teknolojiye ayak uyduramayan Osmanlı İmparatorluğu hem ticarete hem de üretim konusunda içinden çıkılamayacak duruma gelmiştir. Gerileme döneminde olan Osmanlı, ticarete yaşadığı problemlerden dolayı ekonomik anlamda düşüşe geçmiştir ancak Osmanlı'nın mücevher üretiminde zayıfladığı bu dönemde mücevher eşyalarının çok fazla kullanıldığı bilinmektedir. Bu durum; Osmanlı'nın gücünü kaybetmediğini mücevher üzerinden göstermeye çalışmasına sebebiyet vermiştir.

İlerleyen teknoloji ile hayatımıza giren makineleşme, mücevher üretimi için dönüm noktası olmuştur. İnsan gücüne gerek kalmaksızın makineler sayesinde üretilen mücevher yapımı kolaylaşmaya başlamıştır. Özgün ve tekil şahıssa yapılan özel tasarım mücevher üretimi, yerini seri üretim mücevherlerine bırakmıştır. 1980'lerde başlayan bu gelişme günümüze kadar etkisini artırarak devam ettirmiştir. Günümüzde ise insan çabasına gerek kalmadan yapay zekâ ile mücevher üretimi gerçekleştirilirken üretilen mücevherlerin özgünlükten uzak olduğu görülmektedir.

Son dönemlerde mücevher üretiminde, tasarımların esin kaynağı olarak müşteri talep ve önerileri ilk sırada gösterilmektedir. Bu durum pazarda alıcı bulan modellerin süreçte tüm firmalarca kopyalanarak üretildiğinin de bir göstergesidir. Ayrıca firmalar katıldıkları fuarlarda diğer firmaların sunumlarından ve kataloglarından esinlenerek bu modelleri kendi üretimlerine yansıtmaktadır. (Koroğlu B. A., 2013: 99)

Günümüzde makineleşmeyle birlikte yaygınlaşan modern üretim tarzının geleneksel el sanatları üretiminin neredeyse bitmesine sebep olduğu görülmektedir. Modern üretime geçilmesiyle artık özgünlüğünü ve yaratıcılığını sunan el sanatları ustalarına gereksinim azalmıştır. Usta- çırak ilişkisi son bulduğundan el sanatları üreten ustalar artık yetişmemektedir. Mücevhere özgünlüğünü, yaratıcılığını ve sanatını katan el işi mücevher üreten ustalar güçlerini kaybetmiş ve zamanla işlerini kaybetme noktasına gelmişlerdir. Her geçen gün ustaların sayıları azalmaya devam etmektedir. Artık yetişmeyen ve kaybolmaya yüz tutmuş ustalar, sanatın kaybolmasının habercisidir. Mücevher üretimi makineleşme sonucu seri üretime dayanmış, kalitesi az ama adet sayısı fazla olan mücevherler üretilmeye başlanmıştır. Üretimin temel prensibi müşteri odaklı olup özgünlükten ve yaratıcılıktan giderek uzaklaşan bir mesleki eylem olma yolunda ilerlemektedir. Türk kültüründe

Osmanlı'nın öncülük ettiği mücevher yapımı, usta-çırak ilişkisi artık devam etmediğinden özgünlüğünü, kültürel ve toplumsal gücünü kaybetmeye başlamıştır.

Bugün içinde yaşadığımız kültürün geleneğini iyi araştırıp değerlendirmemiz gerekmektedir. Çalışma bu bağlamda Türk kültürünün önemli bir kaynağını oluşturan ve Osmanlı döneminde zirveye ulaşan mücevher üretiminin günümüz ile karşılaştırılarak incelenmesini amaçlamaktadır.

1. TAKI

1.1.TAKI TANIMI

Takı kelimesi "*takmak*" sözcüğünden gelmekte olup halk arasında "*takıp takıştırmak*" sözcüklerinin zamanla değişmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Takı kelimesinin TDK sözlüğünde iki anlamı vardır. İlk anlamı, çoğunlukla evlenen veya nişanlanan birine armağan olarak verilen küpe, bilezik, yüzük, zincir gibi şeylerin tümü. İkinci anlamı ise kadınların ziynet eşyası, asım takım. (TDK, 2021)

Takı kelimesinin anlamına dair bir başka açıklama ise şu şekildedir:

‘İnsanların ayak bileği, bel, bilek, burun, boyun, kulak, parmak gibi vücutlarının çeşitli bölgelerine çıplak ya da giyecek üzerine taktıkları değerli maden ve taşlardan yapılmış aksesuarlardır. Takının tarihi insanlığın tarihi kadar eskidir ve onunla yaşattır.’ (Kuşoğlu, 2006: 216)

Arkeolojik ve antropolojik veriler, insanlığın ilk manevi kültürlerinin ve bu inançlara bağlı müzik, resim ve takı gibi sanat ürünlerinin “*Üst Paleolitik¹ Çağ*” da yani günümüzden 30 bin yıl kadar önce ortaya çıktığını gösterir. (Yılmaz, 2017: 20) İlkel çağlarda takılar, doğada bulunan doğal taş, tüy, deri, hayvan kemiği, cam ve diğer malzemeler kullanılarak üretilmiştir. İlk zamanlar takı, korunma, kutsanma, şans sağlama gibi insan isteklerini ve beklentilerini karşılamak amacıyla gerçekleştirilen ritüellerde kullanılan dinsel bir öge olarak karşımıza çıkmaktadır. İlkel zamanlarda tehditlere ve tehlikelere karşı zayıf olan insanlar, korunmak ve beslenmek için yakalaması ve avlanması zor olan canlılara karşı çetin bir mücadele vermiştir. Tehlikeli canlıların diş, kemik gibi elde etmesi çok güç olan uzuvlarından takılar oluşturmuş, bu elde etmesi güç olan takılar nadirliğine bağlı olarak statü simgesi haline getirilmiştir. Zamanla üzerinde nadir bulunan takıları bulunduran kişilerin çevresindeki insanlardan farklı olarak algılanması, toplum içerisinde sosyal sınıf farklılıkları olan yeni bir düzenin belirgin kılınmasını sağlamıştır.

¹ Yontma Taş Devri

Bazı toplumlar tarafından Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcileri olarak kabul edilen din adamlarının, diğer insanlardan farklı ve üstün olduğunu kanıtlamak adına çeşitli takılar taktığı bilinmektedir. Bu takılar; muska, maskot, uğur, nazarlık gibi adlarla anılırdı. Toplumların dinsel inançlarını ve bu inançlar doğrultusunda gerçekleştirilen ritüelleri yöneten, halka inançlar doğrultusunda bilgi vererek onların müşküllerini çözen, hastalıklarına çare olan vb. pek çok işlevi barındıran kişiler olan şamanlar, ölen hayvanların uzuvlarından takı yaparak ruhani varlıklarının onun yanında olacağını kendilerine farklı özellikler kazandıracağını düşünmüşlerdir.

Bir toplum içinde, statüsü yüksek olan reislik, komutanlık, hükümdarlık gibi unvanların sahibi olan kişiler, öldükten sonra sahip oldukları değerli madenler ve takılarla birlikte gömülmüşlerdir. Kişilerin takılarıyla beraber gömülmeleri, öldükten sonra öbür dünyada onun yeniden dirilişine yardım edeceğine ve bulunduğu yerde huzurlu bir yaşam süresine yardım edeceğine dair inanışların etkisiyle gerçekleştirilmektedir. Mezarlara bırakılan ölü armağanları içerisinde organik malzemeler, bakır ve kurşun gibi metal takılar, çeşitli boncuk gerdanlıklar ve bilezikler bulunmuştur. Çayönü ve Catalhöyük buluntuları arasında dinsel ve koruyucu amaçların yanı sıra süslenme amacıyla da kullanılabilen volkanik bir cam olan obsidyen², taş, kemikler ve deniz yumuşakçalarının kabuklarından yapılmış takılara rastlanmıştır. (Yılmaz, 2017: 21)

Eski medeniyetlere ait olan tarihî takılar, medeniyetlerin kültürel ve ekonomik yapılarını günümüze taşıyarak tarihsel geçmişe ışık tutarlar. Gelişen teknoloji, nüfus artışı, çevre kirliliği ve bunun gibi pek çok yaşamsal nedenin getirdiği strese karşı insanoğlu mistik inanç sistemine sığınmış ve bu amaçla taktığı takılarda huzur, güven aramıştır. Günümüzde ise kolyeler, bazı enerji verdiği inanan taşlar haricinde tüm bu mistik anlamlarından uzak bir süs takısı olarak kalmışlardır.

Her toplum yaşadığı ortama uygun, geleneklerine özgü takılar üretmiştir. Anadolu topraklarında çocuk sahibi kadınlar bağ, bahçe ve tarla gibi çocuklarının kaybolabileceği ve

² Doğada, volkanik bölgelerde magmatik kayalardan meydana gelen volkanik cam

vahşi hayvanlarla karşılaşma ihtimal yüksek olan yerlerde çocukların ayağına halhal takarlardı. Çocuklar, halhalın çıkardığı ses sayesinde tehlikelerden korunurken aynı zamanda onların kaybolmaları da engellenirdi. Tehlikelerden korunmanın yanında güzelleşmek amacıyla da takıların takıldığı bilinmektedir. Örneğin, Afrika'daki kabilelerde yaşayan bazı kadınlar, güzelleştirdiğine ve gençleştirdiğine inandıkları için boyunlarına halkalar takmışlardır. Arap ve Anadolu kültürlerinde yaygın olarak kullanılan ve buruna takılan hızma, kadının evli veya nişanlı olduğunun sembolü olarak kullanılmıştır. Tepelik³, Anadolu'da erkekler tarafından eşlerine doğumlarda takılan bir takı olarak kullanılmıştır. Kadına, erkek doğurduğunda altın, kız doğurduğunda ise gümüş tepelik takılırdı. (Özer, 2013)

İnsanlar doğada bulunan hayvan kemikleri, taşlar vb. materyallerle takılar yapsalar da çevreden dolayı bu takıların çoğu, yıpranmış ve zarar görmüştür. Takıların büyük çoğunluğu günümüze ulaşmayı başaramasa da bazı takılar formlarından dolayı bozulmadan bugüne kadar gelmeyi başarmıştır.

İnsanların takılardan temel beklentisi güzellik olmasa da sonraları farklı ve güzel görünme amaçlı takılar kullanıldığı bilinmektedir. Takıların; kadınlarda güzellik, doğurganlık ve dişilik niteliklerini belirgin kılmak için kullanıldığı gibi, kadın ve erkek ilişkisinde uyarıcı bir etken olarak da kullanıldığı düşünülmektedir. Kadınlar kadar olmasa da çocuklarda ve erkeklerde de takı kullanımı gözlemlenmektedir. İlk başlarda insanlar çevrelerinde buldukları materyallerle takı oluştursa da sonraları metal işçiliğinin gelişmesi ile birlikte metal takılar baskın hale gelmiştir.

Takı, teknik olanakları kullanarak ortaya çıkarılan fonksiyonel kullanım eşyası olarak da tanımlanır. Takının temel unsurları tasarım ve estetikdir. Takıda kullanılan materyal ve maden, takının değerini belirleyen bir diğer önemli husustur. Değerli olan takılara, mücevher denilmektedir.

³ Baş süsü

1.2. MÜCEVHER TANIMI

Günümüzde takı ile mücevher kelimelerinin farklı anlamlarda olduğu düşünülmektedir. Takının değersiz, mücevherin ise değerli objeler olduğu kanısı hakimdir. Aslında "*takı*" kelimesi insan vücuduna takılan bütün nesnelere verilen isimdir. Mücevher dediğimizde değerli taşlı ve kıymetli bir takı olabilir. Fakat mücevher sadece takı değildir. Mücevher taşlı ve maddi olarak değerli olan eşya, takı vb. bütün objeleri tanımlar.

Mücevher kelimesinin anlamı ise TDK sözlüğünde "*Değerli süs eşyası*" olarak geçmektedir. Aslında "*mücevher*" Arapça ve Farsçayı içinde bulunduran Osmanlı Türkçesi'nden gelmektedir. Osmanlıca-Türkçe lügata⁴ göre ise mücevher şu şekilde açıklanmaktadır; "*cevher ile süslenmiş*". (Doğan, 1995)

Mücevher kelimesinin anlamına ilişkin bir başka açıklama ise şu şekildedir: Arapça (mü hecesi) "*iki*" ve (cevher hecesi) ise değerli "*emtia*" anlamına gelmektedir. Burada birinci mü de ifade edilen cevher, soy metali (yani altını, platin grubundan birini veya gümüşü), ikinci "*mü*" de ifade edilen cevher ise, takının üzerinde mihlanmış süs taşlarını anlatmaktadır. (Hatipoğlu, 2015: 1)

Takının tarihi günümüzden 30 bin yıl kadar önce Üst Paleolitik Çağ'da başlar. Ancak gerçek anlamda mücevhercilik, değerli madenlerin ince bir çalışma ile işlenebilmesini, değerli süs taşlarının şekillendirilip parlatılmasını, montörle çerçevenmesini veya diziler yapmak için delinmesini gerektirir. Bir dizi uzmanlık çalışmasını gerektiren bu teknolojik gelişmeye Mezopotamya'da, Mısır'da ve Anadolu'da M.Ö. 4. binyıl sonlarında ulaşılmıştır. (Türe & Savaşçın, 2000: 26)

İlkel çağlarda güç sembolü, şans unsuru, sosyal durumu belirleyen ya da sağlık amaçlı kullanılan takı, değerli metallerin ve taşların işlenip gelişmesi sayesinde pahada değerli, yükte ağır mücevherleri oluşturmuştur. Sultanların, hükümdarların, padişahların, kralların

⁴ Sözlük

ve kraliçelerin taçlarını, giysilerini ve eşyalarını süsleyen, göz kamaştırıcı parıltılara sahip, güzellik unsuru, arzuları uyandıran mücevherler ortaya çıkmıştır.

Süsleme, form ve malzemenin oluşturduğu fonksiyonel kullanım eşyası, giyimi süsleyen, tamamlayan ve bütünleyici bir unsur olarak da tanımlanabilen değerli taş, altın ve gümüş gibi yüksek elementlerden yapılan süs eşyasıdır. Çoğu doğal, inorganik maddeler olan mineraller olup, inci gibi bitki ve hayvanlardan elde edilenler organik mücevherler de vardır. (Yılmaz, 2017: 51)

Antik çağlardan beri mücevher insanlar arası etkileşim ve iletişim unsurlarından birisi olmuştur. Genellikle toplumda konuşulmak ve herkesten farklı olduğunu kanıtlamak isteğinde olan insan, parlaklığıyla, ihtişamıyla etkileyen ve iz bırakan mücevherleri kullanmıştır. Mücevherlerin temelinde değerli maden ve taşlar olduğundan güç ve zenginliğin göstergesi durumundadır. Değerli bir süs eşyası olan mücevher, yatırım amaçlı olarak da kullanılmıştır.

Giysi veya eşyanın üzerinde bir obje, süs eşyası olarak kullanılmasından ziyade zamanla toplumların kültürel yapılarını, estetik değerlerini, teknolojik ve ekonomik gelişim düzeylerini yansıtan bir unsur haline gelmiştir. Mücevher, oluşturulduğu toplumun kültürünü ve gelişmişliğini ortaya koymasının yanında o toplumun tarihini de bizlerle paylaşmaktadır. Mücevher, imparatorlukların, devletlerin mücevher kültürlerini, kullandığı değerli taşları ve madenleri yansıttığı gibi devletler arası ilişkileri hakkında da bilgi edinmemizi sağlamaktadır.

1.3. KUYUMCULUK

Genellikle gümüş ve altın üzerine kıymetli taşlar takılarak kıymetli ve değerli ziynetler yapma sanatına “*kuyumculuk*” denilmektedir. (Erkmen, 1994: 69). Kuyumculuk, değerli madenleri süs eşyası haline getirme sanatı olarak bilinen bir meslektir. Kuyumculukla uğraşan kimseye kuyumcu denir. Kuyumcular sadece süs eşyası yapımında bulunmaz. Değerli madeni işleyen, madeni değerli taşlarla süsleyen, farklı kombinasyonlar elde ederek mücevher oluşturan kişiler kuyumcu olarak adlandırılır. Kuyumcu sadece değerli madenlerle ya da taşlarla ilgilenmez, o aynı zamanda değerli-değersiz, maden olmayan herhangi bir

materyali işlemek suretiyle ortaya sanat eseri çıkarmaya yönelik faaliyetler de gösterir. Kuyumcular, değerli taşlarla madenlerin değerini bilen ve bunu belirleyen kişilerdir.

Kuyum kelimesi Sümerce “*ku=gümüş*” ve “*yum= işlemek*” anlamında kullanılmıştır. Türkçe eritmek ve yakmak manasında “*köymek*”, “*köyümden*” veya “*kıymet*” kelimesinden geldiği de ifade edilir.

İnsanoğlu ilkel zamanlardan beri kuyumculukla uğraşmaktadır. Fakat kuyumculuğun tam manasıyla ortaya çıkışı madencilik gelişimiyle meydana gelmiştir. Kalkolitik dönem madencilik gelişimi açısından önemli bir dönem olmuştur. Bakırdan sonra altın ve gümüşü bulup eritme işlemi bu dönemde gerçekleşmiştir. (Türe & Savaşçın, 2002: 27). Maden işçiliğinde gelişme kaydeden insanlar, madeni daha kolay işlemeye başlar ve zamanla madeni oymayı da bir olanak haline getirmeyi başarır. İnsanın yeteneği, becerisi ile madeni işlemesini ve madenin üzerinde çalışarak çeşitli zanaat teknikleri oluşturmasını sağlamış, bunun akabinde de kuyumculuk sanatı meydana gelmiştir.

Kuyumculuk mesleği kendi içerisinde gruplara ayrılmış ve farklı isimlerle anılmaya başlanmıştır;

Sâdekâr; kuyumcu işlerini, ziynet eşyaların taslaklarını ve ana modellerini yapan kimselerdir. (Bekar, 1999: 18)

Mıhlayıcı; takının üzerine değerli taşları (elmas, yakut, zümrüt, pırlanta vb.) yerleştirerek bezemeye “*mıhlamacılık*”, bu işle uğraşanlara da “*mıhlayıcı*” denilmektedir. (Parlak, 2001: 62)

Savatçı; kükürt, bakır, kurşun ve gümüş konularak elde edilen siyah renkli karışım olan savatı soğutup katılaştırdıktan döverek toz haline getirir, elek veya tülbentten geçirdikten sonra da bu tozu takıya önceden hazırlanan motif ve desenler çizerek çelik kalemlerle kanallar açanlara “*savatçı*” denir. Savatçılar aynı zamanda iyi birer kalemkar ustasıdır.

Kakmacı; mücevherlerin önceden belirlenen motifi oluşturmak için çelik kalemlerle mücevherin arkasından vurmak suretiyle mücevherin ön kısmını şişirerek motif oluşturma işlemine “*kakma*” denir. Kakmacı ise, kakma işlemi uygulayan kaplama veya kabartma yapıp şekil veren ve çelik kalemlerle motif işleyen kimselerdir.

Mineci; toz cam ve maden oksidi karışımı ile meydana gelen mine, önceden hazırlanan takının üzerine, yuvalar ve oyuklar açılarak veya tel hücreler yapılarak bunların içerisine doldurulur. Bu işlemi yapan ustaya “*mineci*” denilmektedir. (Parlak, 2001: 63) Mine tekniği Osmanlı dönemi mücevherlerinde de çokça görülmektedir. Osmanlı mücevherinde mine tekniğinin diğer bir adı olan emay tekniği olarak da geçmektedir.

Ramatçı; Mücevher üretim aşamasındaki dağılan altın ve gümüş tozlarını toplayıp çer çöpten arındırarak maddeni kurtarma işlemi yapan kişidir.

Cilacı; kuyumcuların yaptığı takıları parlatmak amacı ile cilalayan kişilere “*cilacı*” denir. (Bekar, 1999: 16)

Kalemkar; altın, gümüş, bakır gibi yumuşak madenlerin üzerine çelikten ucu sivriltilmiş kalemler aracılığıyla desen ve şekiller oyma işlemine “*kalemkarlık*” ve bu işlemi yapan ustaya da “*kalemkar*” denir. (Parlak, 2001: 57)

Kuyumcunun yaptığı mücevherin kaliteli olması, üretiminde kullanılan madene göre değişmektedir. Mücevher üretiminde kullanılan madenin kalitesine göre yaratılan eserin değeri ortaya çıkar. Bu yüzden kuyumcuların kullanabileceği birçok maden çeşidi bulunmaktadır.

1.4. DEĞERLİ MADENLER

Madenler, doğanın etkisiyle belli minerallerin bir araya gelmesiyle kendiliğinden oluşur. Genelde volkanik bölgelerde meydana gelen madenler, bir araya gelen minerallerin değişimine göre çeşitlenmektedir. Maden, doğadaki filizlerinden elde edildikten sonra eritilip dökülmeye, istenilen biçimlerde kesilmeye, dövülmeye, her türlü biçimlendirmeye

müsait ve üzerine çeşitli nakış ve desen yapmaya elverişli maddeler ve minerallerin ortak adıdır. (Kuşoğlu, 2006: 150). Kalkolitik Çağ'da (M.Ö. 5500-3000) madenlerin bulunmasıyla, eritilmesi ve kalıplara dökülmesi gibi işlemler gerçekleştirilmiştir. (Yılmaz, 2017: 24).

İlk çağlarda madenle tanışan insanlar, maden sanatının ilk ustaları olarak bilinmektedirler. Bakıra, gümüşe, altına hükmeden bu insanlar altına gümüş katıp elektrumu⁵, bakıra kalay katıp tuncu bulmuşlardır. (Karlıklı, 2004: 209). Madenin üzerinde çalışmaya başlayan insanlar çeşitli sanat teknikleri meydana getirmişlerdir. Geliştirdikleri teknikleri madenler üzerinde denemeye başlayan insanlar bu vesileyle madenlerin kendine has özelliklerinin olduğunu keşfetmişlerdir. Eski Çağ içinde gerçekleştirilen her metalürjik⁶ keşif, yeni bir maden sanatı tekniğinin doğmasına yol açmıştır. (Erginsoy, 1978: 7)

Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 sayılı Karar'a göre kıymetli madenler altın, gümüş, platin ve paladyumdur.

Altının, ilk çağlardan beri kolay işlenebilir bir soy metal olması ve işlendikten sonra parlak sarı rengini hiçbir doğal koşulda kolayca kaybetmemesi, kararma yapmaması yani oksitlenmemesi özellikleriyle değerli görülmüş ve sıklıkla tercih edilir olmuştur. İlk çağlardan itibaren yoğun ilgiyle işlenen altın madenleri onun kolayca tüketilmesine sebep olmuştur. Bunun sayesinde altın az bulunduğu için değeri katlanmış, bulanın elinde gücün ve servetin simgesi olmuştur. Altın, çoğunlukla Mısır, Anadolu, Güney Amerika ve Hint Yarımadası'ndan çıkarılmıştır.

Altının doğadaki en önemli kaynağı, yaşlı kayalar arasına girmiş altın içerikli kuyars⁷ damarlarıdır. Bu damarların yüzeye yakın olanları, çok uzun bir süre içinde jeolojik hareketler ve doğal koşullar nedeniyle ayrışır. Bu ayrışma sonucu açığa çıkan altın tanecikleri akarsular boyunca düzlüklere taşınır. Altın tanecikleri ağır oldukları için akıntının

⁵ Beyaz altın veya altın ve gümüşün belirli ölçüde karıştırılması ile elde edilen alaşım

⁶ Metalin kullanım amacına göre ayrıştırılıp işlenmesini sağlayan bilim dalı olarak tanımlanan metalürji diğer adıyla metal bilimi, metallere alakalı yapılan her çeşit işlemi içerisine alır.

⁷ Az çok saf durumda olan billurlaşmış silisin doğada çok yaygın biçimde bulunan bir türü

ve suyun taşıma gücünün azaldığı dönemelerde birikip sedimanter⁸ altın yataklarını oluştururlar. (Türe & Savaşçın, 2000: 11)

Gümüş, altın gibi dere yataklarından toplanır veya bazı kayaların içinde damar halinde bulunur. Doğal gümüşün, M.Ö. 4. binin başlarından itibaren süs eşyalarının yapımında kullanıldığı görülmektedir. (Erginsoy, 1978: 10)

Yapılan araştırmalarda Anadolu'da ilk gümüş madenciliğinin Kütahya-Gümüşköy bölgesinde yapıldığı ve bu zamanın günümüzden yaklaşık 4.000 yıl evvel II. Frigya⁹ Krallığı dönemine rastladığı bulunmuştur. (Hatipoğlu, 2010: 2)

Paladyum, gümüşe benzeyen bir yapıda çok sert ve parlak bir madendir. Doğada katı halde bulunur ve işlenir. Kuyumculukta beyaz altın yapımında katkı olarak kullanılır. Altın ve gümüş gibi madenlerden daha değerli olduğundan ve zor işlendiğinden çoğu kişi tarafından kullanılmak için tercih edilmez. Ancak bu durum yalnızca mücevher üretiminde geçerlidir, bunun dışında tıp, kimyasal alanlar, diş hekimliği, endüstri alanlarında da çok değer görür ve kullanılır.

Platin, ilk bakıldığında gümüşe benzetilir. Doğada saf olarak katı halde bulunmaktadır. Paladyum gibi mücevher yapımı dışında tıp, diş hekimliği, sanayi gibi farklı alanlarda kullanılmaktadır. Mücevherde tercih edilmesinin başlıca sebepleri oksitlenme yapmaması ve kolayca işlenebilir olmasıdır. Altın ve Gümüşten daha değerli olduğundan onlar kadar tercih edilmez.

Elektron, altın ve gümüşten oluşan doğal alaşımdır. Yüzde 40 altın, yüzde 60 gümüş karışımdır. Beyaz altın da denir. (Türe & Savaşçın, 2002: 135)

⁸ Çökmüş çamur ve posa, tortulu

⁹ Antik Çağ'da yaşamış bir halk

1.5. DEĞERLİ TAŞLAR

Değerli taşlar, Değişik coğrafi bölgelerde ve derinliklerde oluşabilir. Kayaların içinde oluşan taşlar, volkanik ortamda olan kayaçlarda, başkalaşım geçiren kayaçlarda ve tortul kayaçlar içinde meydana gelebilir. Fakat volkanik ve başkalaşım geçiren kayaçlarda daha fazla görülmektedir. Nehir ağızları, akarsu yatakları gibi bölgelerde aşınma sonucu kayalardan kopan mineraller nehirlere ve kıyılara sürüklenir. Sürüklenen mineraller bir araya gelerek birikir, sağlam olmayan mineraller ise kırılır. Yoğun minerallerin birikimi sonucu değerli taşlar ortaya çıkar. Nehir ağızlarındaki değerli taş oluşumu kaliteli minerallerin bir araya gelmesinden dolayı çoğu zaman kayaçlardaki değerli taşlardan daha değerli oluşum gösterir. Değerli taşları inceleyen ve araştıran Theophrastos¹⁰'a göre bu taşların oluşması şu şekildedir;

"Yerde oluşan cevherlerin bazıları sudan ve bazıları ise topraktan varlığa gelir... Genellikle şurasını göz önünde bulundurmanız gerekir ki taşların hepsi, bir akma veya bir sızmanın sonucu olarak arı ve türdeş bir maddeden oluşur veya yukarıda açıklandığı gibi, diğer bir yolla ayrılmış maddeden oluşur. Bu nedenle taşlar pürüzsüzlüklerini, yoğunluklarını, parlaklıklarını, saydamlıklarını ve bunlara benzer diğer niteliklerini kazanırlar ve ne kadar arı ve türdeş iseler, nitelikleri o kadar belirgin olur. Genelde, nitelikler, taşların biçimlenmesi ve katılaşmasındaki kesinliğe göre oluşur. Bazı nesnelere sıcaklık tarafından ve diğer bazı nesnelere ise soğukluk tarafından katılaştırılır..." (Demir & Kılıç, 2003: 6)

Belli özelliklere sahip albenisi yüksek, mücevher süsleme ve benzeri sektörlerde kullanılan organik, mineral ya da kayaçlardan oluşmuş malzemelere kıymetli taş veya değerli taş denir. Değerli taş olabilme kriterleri arasında: ender bulunmalı, albenili olmalı, sert olmalı, şekillendirilmeye uygun olmak bulunmalıdır. (Özdemir, 2018: 8)

¹⁰ M.Ö 371- M.Ö 287 yılları arası yaşamış, Aristoteles'in öğrencisi, doğa bilimci, felsefeci

Değerli taşların değerini ölçebilmek, değerlendirebilmek için temel kriterler vardır. Işık yansıtması, saflığı, kesimi, parlaklığı, taşınabilirliği, ışık kırmaması gibi özellikler taşların değerini belirleyen unsurlardır. Değerli taş grubunda bulunan, işlenmesi ve değeri en yüksek olan taş sınıfı elmas olarak değerlendirilir.

Taşlar, kıymetli taşlar ve yarı kıymetli taşlar olmak üzere ikiye ayrılır. Elmas, Yakut, Zümrüt ve Safir kıymetli taşlar olarak bilinmektedir. Bu taşların dışında kalan bütün taşlar yarı kıymetli taşlar olarak bilinmektedir. Yarı kıymetli taşlar genellikle kuyumculuk sektöründe en çok kullanılan taş grubudur. Ulaşılması ve elde edilmesi değerli taşlara göre kolay olduğundan daha çok tercih edilen taş grubudur. Kuyumculuk dışında süsleme sektöründe kullanıldığı bilinmektedir.

Elmas; ismini genel fiziksel özellik olan “sertlikten” almıştır. “*Adamas*” ve “*Adamant*”, Grekçe (adamao-boyun eğdim, uslandım) kelimesinden türemiş, aşırı sertliği ifade eden kelimelerdir. (Hatipoğlu, 2017: 2) Elmasın ana elementi karbondur. Elmas değerli taşlar arasında en sert olanıdır. Elmas yer kabuğunun en derininde hatta manto içerisinde oluşurken, diğer süs taşları yer kabuğunun üst kısımlarında hatta yüzeyinde oluşur. (Hatipoğlu, 2017: 3) Elmas genellikle işlem görmüş haliyle karşımıza çıkar. İşlem görmüş elması değerlendirirken 5 özellik üstünde durulur; Doğallığı, Rengi, Ağırlığı, Saflığı ve Kesim Şekli.

Pırlanta; elmas madeninin belirli bir formda kesilmesiyle elde edilen taşın kesim şeklidir. Yani elmas pırlantanın ham maddesidir. Elmasın 57 yüzey oluşturacak şekilde kesilmesi ile pırlanta oluşturulmuştur. Pırlantalar gözle bakıldığında aynı görünse de hiçbir pırlanta bir diğerinin aynısı değildir. (Assos, 2021)

Yakut; taşı özellikleri arasında ilk sıralarda kırmızı ve bordo rengine yakın herkesi cezbeden rengi gelmektedir. Bu taş elmastan sonra sertliği açısından ikinci sırada yer almaktadır. Yakut taşı bir kristaldir. Bu kristal doğada nadir bulunmasından ve çevreye saçtığı mükemmel ışığı sebebiyle en pahalı taşlar arasında ikinci sırada yer almaktadır. (Alan, 2019)

Zümrüt; elmas, yakut ve safirle birlikte en değerli dört taş arasında yer alır. Bu taşlara nazaran daha yumuşak özellikleri vardır. Zümrüt, mineralojik olarak beril grubu mineralin yeşil renkli bir türüdür. Berilin koyu ve parlak yeşil formudur. Parlak ve saydam değerli bir taştır. (Eskier, 2017)

Safir; diğer adıyla “*Gök yakut*” olarak bilinir. Safir, yıllar boyunca sadece mavi renkli olarak kabul edildi; ancak safir birçok renkte oluşabilir. Safir ile yakut aynı mineralden elde edilir ve birbirine çok yakın özellikleri vardır. (Eskier, 2017)

Yarı değerli taşlar; Değerli taşlara göre doğada daha fazla bulunan saflık oranı daha düşük aksesuar ve takı yapımında kullanılan taşlara verilen isimdir. Topaz, zebercet necef, ametist, akuamarin, akik, kaplan gözü, turmalin, kehribar ve inci yarı değerli taşlara örnektir.

Topaz; bileşiminde florlu alüminyum silikat bulunan, kristalli, saydam ya da yarı saydam değerli bir taştır. Saman sarısı, beyaz, soluk mavi, soluk yeşil ve soluk kırmızı renkleri bulunan topazın sertliği 8’dir. (Türe & Savaşçın, 2000: 79)

Zebercet; ismini Zebercet adasından alan taş yeşil, kırmızı ve kahverengi olarak çeşitli farklı renk tonlarına ayrılmaktadır. Olivin taş grubuna mensup olan zebercet taşı, doğada bulunan nadir ve özel taşlardan biridir. Peridot adıyla da bilinmektedir.

Necef; dağ kristalidir. Renksiz, saydam, ya da saf bir kuvarstır. Camsı kuvars da denir. Sertlik derecesi 7, kuvarsin en saf türüdür. Camdan çok sert olduğu için kolay çizilmez. Türkler Necef’ten özellikle tespih ve mühür yapmışlardır. (Kuşoğlu, 2006: 167)

Ametist; eflatun renkli yarı kıymetli bir taş türüdür. Mor ve menekşe renginde olanları da vardır. Türkçesi göz boncuğu anlamına gelir. Strese, migrene, akciğer hastalıklarına iyi geldiği söylenir. (Kuşoğlu, 2006: 24)

Akuamarin; yeşile çalan mavi, sarımsı ve mavi tonlarda olup şeffaftır. Aranılan bir mücevher taştır. Beril kristali olduğu için yüksek ısıda hem renk hem de şekil değiştirir. Kıymetli taşlar arasındadır. (Kuşoğlu, 2006: 19)

Akik; çok sert kısmen saydam kalseduan/kalsedon¹¹ çeşidi. Genellikle çeşitli renklerde eş merkezli ya da dalgalı şeritlere bölünmüştür. Şerit sayısı az, iyice belirgin ve düz, renkleri beyaz ve siyahın tonları olan akik, oniks/balgamtaşı adıyla bilinir. (Türe & Savaşçın, 2000: 75)

Kaplan Gözü; genellikle kahverengi tonlara sahip metamorfik bir kaya olarak bilinmektedir. Kaplan gözü parlatıldığı zaman ipeksi bir görünüm sağlamaktadır. Tam anlamıyla cam olduğunu söyleyemeyiz ancak camsı ve ipeksi bir imaja sahiptir.

Turmalin; erguvan renkte saydam bir taştır. Boron silikası ve alüminyum kompleksinden oluşmuştur. Siyah gölgeleri vardır. Isındığı zaman kırmızımsı erguvan renk alır. (Meriçboyu, 2001: 21)

Kehribar; sarmaşık taşı olarak da bilinir. Çam gibi reçineli ağaçların reçinelerinin toprakta yüzlerce yıl basınç altında kalmasıyla oluşmuştur. Sertliği 2-2,5, özgül ağırlığı 1-1,5'tur. Taşlaşmış sakız olan bu taş sarı, yeşil ya da esmer renklerde bulunur. İçinde kimi ufak sinek ya da böcek gibi eski çağlarda yaşayan hayvanları (fossil) bulunduran bu taş en çok Baltık kıyısında ve Königsberg¹² şehri dolaylarında çakıl olarak bulunmaktadır. (Kuşoğlu, 2006: 127)

İnci; istiridye, midye türü deniz yumuşakçaları su içindeki mikroorganizmaları yemek için kapaklarını açtıklarında kum ve benzeri tanecikler su ile birlikte içlerine girerler. Hayvan bunları dışarı atamaz, ancak kendisine zarar vermemesi için bir salgı salgılar. İşte bu salgı zaman içinde büyür ve adına inci denilen değerli cisim ortaya çıkar. İnci denizden çıktığında portakal çekirdeği sertliğindedir. Sudan çıkarılınca havadaki oksijen ile temas geçerek sertleşir. (Kuşoğlu, 2006: 110)

¹¹ Değerli taş

¹² Königsberg eskiden Alman devleti olan Prusya'daki bir şehirdir. Şimdiki Rusya'nın kuzeybatısında Kaliningrad ismiyle yer alır.

Bu taşlar dışında birçok yarı değerli taşlar vardır. Değerli ve yarı değerli taşlar, Osmanlı İmparatorluğunda sıkça kullanıldığı bilinmektedir. Hüküm sürdüğü toprakların genişliğinden dolayı birçok değerli ve yarı değerli taşın ulaşımı kolaydır. İyi ilişkiler içerisinde olduğu devletlerden de taş getirttiği bilinmektedir. Evliya Çelebi'ye göre elmas Hindistan'dan zümrüt Mısır'dan, yakut Seylan'dan, firuze İran'dan, inci de Yemen'den getirilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu mücevherlerinde taşlara özen göstermiş ve bolca değerli ve yarı değerli taşlar kullanmıştır.

2. MÜCEVHERDE OSMANLI DÖNEMİ

2.1. OSMANLI'DAKİ MÜCEVHERDE KÜLTÜREL ETKİLEŞİMLER

Osmanlı Devleti 1299'da bugünkü Bilecik ilinin Söğüt ilçesinde Osman Gazi tarafından kurulan çok uluslu güçlü bir imparatorluktur. 1453 yılında II. Mehmet'in İstanbul'u fethedip Bizans İmparatorluğu'na son vermesiyle imparatorluk haline gelmiştir. En geniş sınırlarına 1683 yılında ulaşmıştır. 1699 yılında Karlofça Antlaşması sonrası gerilemeye başlamış ve 1922 yılında saltanatın kaldırılmasıyla yıkılmıştır.

İmparatorluğun sınırları Avrupa'da Kırım, Macaristan, Erdel, Boğdan, Sırbistan, Karadağ, Bosna Hersek, Arnavutluk, Makedonya, Bulgaristan, Yunanistan yanında Ege Adaları, Girit ve Kıbrıs'ı kapsıyordu. Asya'da ise Anadolu ile Arap Ortadoğu'sunu içine alıyor ve İran ile Aden Körfezi'ne kadar güneye iniyordu. Ayrıca Kafkasların bir bölümüne de egemendi. Bunlara ek olarak Kuzey Afrika'da Mısır'ı, Libya'yı, Tunus'u ve Cezayir'i yönetiyordu.

İmparatorluğun nüfusu içinde Türkler, Tatarlar, Macarlar, Sırlar, Karadağlılar, Boşnaklar, Gürcüler, Abazalar, Grekler, Ermeniler, Araplar, Berberiler, Kürtler, Yahudiler ve pek çok başka toplum mevcuttu. Her toplum kendisini diğerlerinden ayıran özgün geleneklerini ve alışkanlıklarını sürdürüyordu.

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yaşayan her insan, kendi dinini, kültürünü, inanç sistemini rahatça yaşamıştır. Nüfusun geneli Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudilerden oluşsa da her dinden insanın yaşadığı bilmektedir. Osmanlı'nın saraylarından, camilerinden, kiliselerinden, sinagoglarından, mezarlıklarından, türbelerinden, hamamlarından, çarşılarından, okullarından ve köprülerinden zengin bir kültürel mirasa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kültürel zenginliği ve çeşitliliği Avrupa'daki bütün merkezlerden daha fazla olan Osmanlı İmparatorluğu, uzun bir süre kültürel yapıdan kalkınmaya devam etmiştir.

Osmanlılar, toplumsal yapılarını belirgin biçimde askeri ve reaya¹³ olmak üzere iki sınıfa bölmüşlerdir. Tüccarlar, ustalar, çiftçiler ve göçerler de reayayı oluştururdu. Kentel reyanın önemli bir bölümünü, loncalara bağlı tüccarlar ve ustalar oluşturur. Kentteki reyanın geri kalanı, sarraflar ile kervancılarla denizaşırı ticaretle uğraşanlardan oluşurdu. (Kia, 2013: 41) Güç piramidinin tepesinde, ilahi gücün mutlak temsilcisi olan sultan bulunurdu.

Osmanlı'da halk, gündelik yaşamlarını kent merkezlerini bölen mahallelerde geçirirdi. Halkın belirlediği kültürel yapıya sahip olan mahalleler, halkın toplumsal, kültürel ve ekonomik birikimini yansıtmaktaydı. Her mahalle birbirinden farklı özellikler barındırıyordu. Kentte yaşayan halk, kent merkezlerinde bulunan ve 'çarşı' adıyla anılan yerlerde hem üretim hem de ticaret yapmaktaydı. Çarşılar, halkın toplumsal ve ekonomik geçim kaynağı idi. Bu çarşılarda genellikle zengin tüccarlar, mücevher, pahalı kumaşlar, baharat, boya ve parfüm gibi kıymetli eşyaların ticaretini yapardı. Ticaretin yapıldığı büyük çarşılarla ise Bedesten denirdi. En büyük bedestenlerden birisi de mücevher ticaretinin çokça olduğu Kapalıçarşı'dır.

Görsel 1.1: Kapalı Çarşı'nın ana yolu, William H. Barlett, 1839, ABD Kongre Kütüphanesi (Kia, 2013: 87)

¹³ Bir hükümdarın yönetimi altındaki halk.

Kapalıçarşı kentin en varlıklı tüccarlarını barındıran, para ve eşya alışverişinin yapıldığı, paranın ve değerli malların gereğince korunduğu çok işlevli bir merkezdir. (İrepoğlu, 2012: 42)

Dünyanın her bir yanından Kapalı Çarşı'ya gezmek ve ticaret yapmak için gelen insanlar olurdu. 19.yüzyılda İstanbul'u gezmiş olan bir yabancı, Kapalı Çarşı'nın küçük bir kasaba denebilecek kadar çok sokaktan oluştuğunu söylemiştir. Dışarıdan yabancı olarak gelen Heberer¹⁴, Kapalı Çarşı'nın görkemine kapılarak şunları söylemiştir;

“Konstantinopolis'te, Türklerin Bedesten dedikleri iki alışveriş binası vardır. Bunlardan biri diğerinden daha büyük olup dört köşedir ve dört tane kapısı vardır, içinden birçok yol geçer ve yolların her iki tarafında dükkanlar sıralanır. Bunlarda çok değerli mallar ve ticaret eşyası satılmak üzere sergilenir. Kıymetli taşlarla, incilerle, işlenmiş takılar, Şam kılıçları, değerli taşlarla süslü hançerler, tuğlar, Tataristan'dan, Ruslar tarafından getirilen çeşitli, beyaz ve boz renkte astarlık kürkler, mesela samur, sansar, kurt, vaşak ve tilki kürkleri satılır. Birçok dükkânda da altın ve gümüş ipliklerle dokunmuş atlas, Şam kumaş ve çeşitli ipek dokumalar bulunur. Çok sayıda tezgâhta da Türklerin kullandığı ok, yay, Kılıç, savaş baltası, gürz, kalkan ve bütün donanımıyla birlikte tüfekler satışa sunulur...” (İrepoğlu, 2012, s. 43).(Görsel 1.1).

Kapalı Çarşı içinde her sanatın ve malın kendi bölgesi vardı. Sarraflar, kunduracılar, halıcılar, mobilyacılar, kuyumcular, kürkçüler, gümüşçüler, eskiciler, aktarlar, şapkacılar ve diğer her türlü mal ve ürün satıcısı, çarşının o ürüne özel bölümünde bulunurdu. Çarşılarda üretim veya ticaret yapanlar, nüfusun gerek duyduğu tüketim mallarını üretmek, fiyatları ve rekabeti düzenlemek, mücevher ticaretine hile karışmasını engellemek ve farklı iş kollarıyla yönetim arasındaki bağlantıyı sağlamak için “*esnaf*” adı verilen bir lonca sistemine bağlıydı.

¹⁴ Almanya'nın Bretten şehrinde doğan Michael Heberer, 1583 yılında Akdeniz'de Osmanlılara esir düştü. Esirliği sona erdikten sonra Osmanlı'daki anılarını 1610'da Heidelberg'te yayınladı.

Saray içerisinde çarşıdan ayrı üretim yapan ustalar yer almaktadır. Ustaları, kelime anlamı “*sanatın erbabı*” olan Ehl-i Hiref teşkilatı yönetmektedir. Mücevher imalatının, sarayın birinci avlusunda yapıldığı bilinmektedir. Aynı zamanda, yabancı devletlere gönderilecek hediyelerin üretildiği bir atölye de mevcuttur. Ustaların başındaki kişiye kuyumcu başı denir. Saray için alınacak mücevher ile yabancı hükümdarlara hediye edilmek üzere yaptırılan mücevherler kuyumcu başı¹⁵ tarafından muayene edilir ve kıymetleri belirlenirdi. (Gözen, 2011: 1) Sarayın himayesinde kurulan kuyumculuk sanatı dâhil pek çok sanat grubunu içinde barındıran teşkilatlanmanın temelleri II. Beyazıt döneminde atılmıştır. Yetenekli ve becerikli gençleri yetiştirmek üzere teşkilata aldıkları bilinir. Çarşıda ya da sarayda çalışanlar çırak, kalfa, usta denen üç dereceye bölünürdü. Çok eskilerin geleneksel kurallarına göre kalfaların ustaya mutlak saygı ve itaat göstermesi, çırağın da hem kalfaya hem ustaya bu tavır içinde olması gerekirdi.

Dönemin kuyumcuları sadece İstanbul ve çevresindeki atölyelerde değildir. Trabzon, Samsun, Sivas, Van, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Bitlis, Diyarbakır, Mardin, Midyat, Şam, Halep, Kıbrıs ve Rumeli’de de kuyumcu atölyeleri vardır. Bu yerlerde yetişen yetenekli ustalar, saray içinde çalıştırılmak üzere İstanbul’a getirilmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu, güçlü olmasının yanında dünyadaki fikir, sanat, edebiyat, bilim konuları da dâhil olmak üzere neredeyse her konuda özenilen, beğenilen ve istenilen kültürel dünya sentezine sahip olmuştur. Kendini geliştirmiş tarihi olan devletler, milletler ve uygarlıklardan etkilendiği gibi onların da Osmanlı’dan etkilendiği görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki diğer devletlerin askeri ve siyasi bürokrasi, ordu organizasyonu, eğitim sistemi, kültür, sanat, bilim, moda etkinlikleri gibi pek çok alanda Osmanlı’dan etkilendikleri görülmektedir.

Senegal’de, Osmanlı’nın hiçbir hükmü ve bağlantısı olmamasına rağmen; Senegal’deki jandarma olarak görev yapan kişilere “*Les Spahis*” denir yani Osmanlıdaki “*Sipahiler*” den geldiği söylenmektedir. (Barkçin, 2019: 15) Amerikan Senatosu’nun kubbesinde de yer

¹⁵ Osmanlıdaki esnaf kuyumcularının başı, ustası, şefi

alan dünyanın en meşhur kanuncularının olduğu yirmi üç rölyefin biri de Kanuni'ye aittir. (Görsel 1.2)

Görsel 1.2: Amerikan senatosunun kubbesinde de yer alan Kanuni Sultan Süleyman'ın rölyefi (<https://www.aoc.gov/explore-capitol-campus/art/suleiman-relief-portrait/>, Erişim Tarihi: 15.6.2021)

Akdeniz sahillerindeki deniz renginden esinlenerek ortaya çıkan “*turkuaz*” kelimesi Türk kelimesinden türemiştir. Turkuaz ya da “*Türk mavisi*”, “*Türk’e ait*”, “*Türk gibi*” demektir. (Barkçin, 2019: 12)

Batı’da 1500’lerden başlayarak 250 yıl hüküm süren Türk modasına “*Turquerie*”, yani “*Türk modası*” denir. (Barkçin, 2019: 17) Osmanlı padişahlarının asalet ve ihtişam göstergesi olarak giydiği kıyafetlerin, İngiliz krallarının giydiği kıyafetlere çok benzediği görülmektedir. Hollanda’da lale çılgınlığına sebep olan laleler, Osmanlı’nın mücevher üretiminde de sıkça kullanılmıştır.

Osmanlı, dönemin en güçlü devletlerden birisi olmasının yanında kültürel ve sanatsal alanlarda da pek çok kez öncü olmayı başarmıştır. Devletlerin sanatsal eylemlerini yansıttığı alanlardan birisi de mücevher üretimidir. Osmanlı, gücün simgesi olarak nitelendirilen mücevher üretiminin ve ticaretinin en çok yapıldığı devletlerden birisi olmuştur.

Osmanlı'nın mücevher üretiminde ve tüketiminde önemli olması, mücevher kültürünü oluştururken birçok devletin ve medeniyetin kültürlerini bünyesinde birleştirip kendi kültürüyle harmanlayarak ortaya imparatorluk sentezi çıkarmasından dolayıdır. Hititler, Urartular, Frigyalılar, İyonyalılar, Lidyalılar, Romalılar, Bizanslılar, Selçukluların ve birçok köklü medeniyetin hüküm sürdüğü zengin topraklarda bulunmasından dolayı kendi kültürlerini geliştirmede esin kaynağı olmuştur. Osmanlı'da taş kullanımından değerli taş seçimine, motiflerden, desenlerine, kullandığı şekillerden, kullandığı üretim tekniklerine kadar her medeniyetten, mücevher kültürünün içinde esintiler görmek mümkündür. Anadolu'da yaşamış olan bütün uygarlıkların izleri bulunan bu topraklar, Osmanlı mücevher kültürüne büyük bir kazanç sağlamıştır.

Selçuklu ve Bizans döneminin imparatorluk sanatından da etkilenecek, Osmanlı sarayı kuyumculuğun sentezine ulaşmış ve İstanbul dünyanın önemli mücevher üretim merkezlerinden biri olmuştur. (Yaman, 2008: 281)

Osmanlı İmparatorluğunun mücevher kültürünü anlamak için Antik Yunan, Roma, Bizans, Selçuklu gibi esinlendiği devletlerin mücevher kültürünü araştırmak ve esinlendiği yönlerini incelemek gereklidir. Türklerin, Orta Asya'dan gelirken getirdikleri ve en kalıcı olan takı, başlığa takılan tüyler ve sorguçlardır. (Türkoğlu, 2013: 103). Osmanlı padişahlarının en çok tercih ettiği sorguçlar, Selçuklu döneminin mücevher kültürünün etkilerindedir.

Tıpkı taç giyme törenleri gibi evlilik törenleri de Roma mirası olarak Bizans'a geçmiştir. Evlilik töreni sırasında evlilik tacı takma geleneği ise Eski Yunan'ın etkisiyle sürdürülmüş, Bizans'ta ve Bizans sonrası dönemde bir Ortodoks Hıristiyan geleneği olmuştur. (Koroğlu G., 2007: 37)

Bizans geleneklerinden biri olan geline taç takılması "*stephanos*" adı ile bilinmektedir. Kelimenin kökeni ise Yunan kültüründe taç taşıyan anlamında kullanılan "*stephanophoros*" sözcüğünden gelmektedir. Osmanlı'da da taç, başlık takmak olarak geçen "*diademin*" yerine sıkça kullanıldığı bilinen "*istefan*" kelimesi buradan gelmektedir. Hükümdarların

güçlü ve kudretli olduğunu göstermek ve sıradan birisi olmadığını kanıtlanması için taktığı en önemli mücevherler diademler¹⁶, başlıklar ya da taçlardır. (Görsel 1.3, 1.4, 1.5).

Görsel 1.3: Evlilik taçları. Bizans Müzesi, Atina (Köroğlu G. , 2007: 41)

Görsel 1.4: Bizans evlilik sonrası taç giyme töreni portresi (Köroğlu G. , 2007: 39)

Görsel 1.5: Osmanlı dönemi elmas taç (İrepoğlu, 2012: 275)

Bizans mücevher kültüründe de Roma ve Yunan kültürünün etkileri görülmektedir. Roma ve Yunan kültüründen etkilen Bizans, mücevher üretiminde detaylı işçilik göstermiştir. Mücevherin üstünde genellikle ilk çağlardan beri kullanılan hayvan motifleri, mitolojik kahramanlar ve dinî motifler kullanmışlardır. Haç, Meryem Ana, İsa gibi dinî açıdan kutsal kabul edilen öğelerin mücevherde kullanıldığı görülmektedir. Mücevherlerde altın kullanımını az tutup daha çok değerli taşlarla süslemişlerdir. Bizanslı sanatçılar, Romalılardan etkilenecek öğrenilen altın üzerine gümüş bezemek işlemini kendilerine göre yorumlamışlar ve geliştirmişlerdir.

Bizans mücevher kültüründe her mücevherin üzerinde dinî semboller çokça görülmektedir. Bizanslı sanatçılar şeytan ve kötü ruhlara karşı korunmak, bereket getirmesi için Hristiyan ve Pagan inanışlarını yansıtacak simgeleri kullanmışlardır. Mücevher üretiminde de gördüğümüz gibi Bizans, dini her alanda ön planda tutmuş ve kullanmaya çalışmıştır. (Görsel 1.6, 1.7)

¹⁶ Taç, başlık, başlık süsü

Görsel 1.6: 1074- 1077 yılları arasındaki Macar kutsal tacı. Altın, inci, değerli ve yarı değerli taşlar ile emay tekniğinde. (Köroğlu G. , 2000: 35)

Görsel 1.7: Taç biçimli Enkolpion¹⁷. Altın üzerine emay tekniğinde. (Köroğlu G. , 2000: 29)

Türkler de mücevherde dinî açıdan kutsal kabul edilen öğeleri kullanmışlardır. Gök tanrı inancında lohusaların, çocukların ve hayvanların koruyucusu olarak önemli ve kutsal kabul edilen Umay Ana motifi de mücevher takılarında kullanılan tasvir unsurlarından birisi olmuştur. Küpe, yüzük ve kolyelerde figürler halinde bulunan Umay tasviri, Türk sanatında en kalıcı materyal sembollerden biri olmuş, Göktürk heykellerinden Selçuklu sanatına kadar yaygın kullanım bulmuştur. (Yılmaz, 2017: 80)

Osmanlı mücevher kültüründe de dinî sembolleri sıkça kullanılmıştır. Mücevherlerin üzerinde ya da temeli oluşturduğu “*hilal, gül, lale*” gibi dinî motifler kullandığı görülmektedir. Osmanlı, Selçuklu Devleti’nin mücevher kültüründen daha çok esinlenmiştir. Selçuklu Devleti’nde mücevherler üzerine işlenen çiçek motifleri, Osmanlı Döneminde üretilen mücevherlerde de görülmekte ve önemli birer figür olarak

¹⁷ Ortodoks ve Doğu Katolik piskoposlar tarafından boynun ortasına yerleştirilmiş ikonlu bir madalyon

kullanılmaktadır. (Görsel 1.8) Sanat etkilerinin zirvede olduğu dönemlerde kendine özgü motifler üretmeye başlayan Osmanlı kendi mücevher kültürünü ortaya çıkarmıştır.

Timurlu devrinin çok yaygın üç benek, kaplan postu ve Çin bulutu motifleri de Osmanlı tarafından benimsenerek üzerine kendi yorumunu katarak farklı kombinasyonlar üretmiştir. (İrepoğlu, 2012: 81). İskitler, “*Göçebe hayvan stili*” olarak adlandırılan tekniklerini mücevherlerinde kullanmışlardır. Kültürlerinin bir parçası olan bu tekniği geliştiren İskitler aynı zamanda bu tekniğin öncüleri haline gelmiştir. Ural dağlarının eteklerindeki gömütten çıkan altın geyik figürleri bu göçebe kültürüne ışık tutar. Kar kaplanları, yaban domuzları, kurtlar, kedi, kuş, deve, dağ keçisi ve yarı aslan yarı kartal ejderhalar gibi mitolojik yaratıklarda betimlenmiştir. (Yılmaz, 2017: 77)

Görsel 1.8: Selçuklu taki parçası (Türkoğlu, 2013: 103)

Selçuklu, İskitler gibi Orta Asya kültüründe bulunan Hayvan Stilini mücevherlerinde sıkça kullanmıştır. Selçuklu döneminde üretilen madeni eşyalarda insan ve hayvan figürleri boldur. Ay, güneş sembolleri, güç sembolleri, bazı mitolojik ve stilize hayvan tasvirleri çok kullanılmıştır. Osmanlı’da da sıkça kullanılan taç, Selçuklu mücevher kültürünün başında gelen mücevher takılarından birisidir. Osmanlı’daki taç yapısını andıran Selçuklu taçları,

ortada badem biçimli bir taş yer alır. Diadem şeklinde olanlarda da ortaya iri ve kıymetli bir taş monte edilmiştir. (Türkoğlu, 2013: 102-106).

Helenistik dönemin mücevherinde özellikle kadın ve ayı sembolize eden motifler kullandığı görülmektedir. Selçuklu'nun da mücevherde kullandığı kadın ve ay motifleri, Bizans döneminde de görülmüştür. Helenistik ve Roma dönemlerinde kadınların kolye sarkaçları ve küpelerinde görülmektedir. (Köroğlu G., 2007: 37) Bizans mücevher üretiminde genellikle kazıma ve kabartma tekniği kullanıldığı görülmektedir. Simetriye çok önem verilmiş ve mücevhere kazılan kuş figürleri, dallar, asmalar, meyveler ve boynuzlar gibi semboller karşılıklı düzen içerisinde yerleştirilmiştir. (Görsel 1.9) Mücevherin ortasında haç, Meryem ana, hayat ağacı gibi dini imgeler kullanıldığı görülmektedir.

Görsel 1.9: Bizans dönemi bir manşet bilezik. Emay tekniğinde çap: 7,6 cm yükseklik: 5,7 cm
(Köroğlu G. , 2000: 40)

Mitolojinin ön planda olduğu bu dönemde bu türden etkiler de görülmektedir. Ölenlerle birlikte gömülen mücevherler, hayvan başlı zincirlerin, kolyelerin ve küpelerin kullanıldığının örneklerindedir. Aşk ve sevgi kavramları ayrı bir önemle işlenmiş ve her

fırsatta ortaya konulmuştur. Herakles Düğümü, İsis-Hathor¹⁸ gibi yeni motifler ortaya çıkmış, aşkı ve sevgiyi simgeleyen Aphrodite¹⁹ ise takıların başlıca konusu olmuştur. Bazen aşk Eros aracılığıyla, bazen kuş güvercin ve kutsal ağaç mersinle ifade edilmiştir. (Gözen, 2011: 2). Osmanlı'da aşkı, barışı ve temizliği ifade eden kuş, serçe, güvercin gibi hayvan motifleri de mücevher işlenmesinde kullanılan figürlerdendir. (Görsel 1.10) Mücevherlerde işlenen aşk ve sevgi, iki insan arasında hissedilen duygudan ziyade yaratanla yaratılmış olanın arasındaki duyguları barındırmaktadır.

Görsel 1.10: Hayvan biçimli gerdanlık (İrepoğlu, 2012: 288)

Mücevher kültürünü her yükselen devlet önemsemiş ve geliştirmek için çaba sarf etmiştir. Antik Yunan mücevher kültürünü geliştirebilmek için çalışma yerleri, atölyeler açılmıştır. Bu dönemin en önemli atölyesi, Lampsakos'tadır²⁰. Bir süre sonra Antakya ile İskenderiye de faaliyete geçmiştir. (Gözen, 2011: 2) Antik Yunan sanatçıları, mücevherde kendi farklı

¹⁸ Bolluk ve bereketi temsil eden iki mısır tanrıçası

¹⁹ Yunan mitolojisinde aşk ve güzellik tanrıçası

²⁰ Çanakkale Boğazı'ndaki antik Yunan kenti

tarzını ortaya koyarak mine tekniğini kullanıp renkli mücevherler oluşturmuştur. Dünyada mücevher üretimi ve ticaretinde merkez haline gelen Roma, mücevher sektöründe de önde gelen şehirler arasında yer almıştır. Dünyanın farklı yerlerinden mücevherler almaya Roma'ya gelmişlerdir.

İskit anıt mezarların bazılarında usta kuyumcuların elinden çıkma altın kakma, ya da kaplama silahlar, altın heykelcikler, koşum takımlarını süsleyen altın rölyefleri, altın plakalarla kaplanmış tören elbiseleri bulunmuştur. (Yılmaz, 2017: 79)

Bizans İmparatorluğu'nda kraliyette olan kişiler ve soylular için taşlarla bezeli mücevherlerden giysiler yapılmıştır. İnciler ve değerli taşlarla süslü mücevher giysiler ve eşyalar dışında taşlar da önemsenmiştir. Devletlerle iyi ilişkilere sahip olmak için mücevherler, mücevher giysiler ve eşyalar hediye olarak gönderilmiştir. Bizans'ta olduğu gibi Osmanlı'da da mücevherden giysiler ve eşyalar değerli taşlarla bezeli olarak usta kuyumcular tarafından yapılıyordu. Osmanlı güçlü bir imparatorluk olduğundan bu gücü göstermek için birçok alanda mücevher kullanımına başvurmuştur.

2.2. OSMANLI'DA MÜCEVHER ÇEŞİTLERİ VE KULLANIM ALANLARI

Osmanlı'da güç ve ihtişam göstergesi olan mücevhere önem verilmiştir. Kıymetli olan ve elde etmesi zor olan değerli taşları her alanda kullanmış, bunu yaparak diğer hükümdarlıklara güç gösterisinde bulunulmuştur. Mücevher sadece takı olarak değil kılıç, hançer, kalkan, balta vb. objelerde de yerini almıştır.

Osmanlı kültüründe mücevher takılar ise geniş bir yer kapsamaktadır. Üç kıtada hüküm süren, alanlarını genişleterek her yere yayılmak isteyen Osmanlı, ihtişamın, görkemin ve gücün sembolü olan mücevher takıları olmadan düşünülemez. Takılarda ihtişam ve görkem olsa da kendi tarzı olan yalın natüralist²¹ anlayıştan uzaklaşmamıştır. Padişahından haremde bulunan kadınlarına ve devletin ileri gelen adamlarına kadar her birinin göz alıcı, çekici

²¹ Natüralizm, doğayı detayları ile olduğu gibi yansıtmayı öngören akımların genel adıdır. Bu akımların takipçilerine natüralist denir.

mücevherlere sahip olduğu bilinmektedir. Saraydaki kadar ihtişamlı olmasa da halk arasında da mücevher takı kullanımının var olduğu görülmektedir. Padişahın vazgeçilmezi, saraydakilerin başını süsleyen sorguçlar başta olmak üzere yüzükler, zehgir²², nişanlar, gerdanlık, küpe, bilezik, baş takıları ve iğneler gibi mücevher takılar kullanılmaktadır. Gerdanlık, küpe, bilezik gibi takıları padişahın taktığı görülmemektedir. Bu takılar genellikle kadınlara ait olduğu düşünülen mücevher takılar olduğundan saray kadınları kullanmışlardır. Bunun için padişahlar mücevher takı olarak daha çok yüzükleri ve sorguçları tercih etmişlerdir.

Osmanlı'da kadın mücevherlerinin korunmadığı görülür. Saraydaki kadınlar mücevher takılarını ve eşyalarını evlenirken saraydan çıkarıp yanında götürdüğünden dolayı saray hazinesinde az sayıda kadın mücevheri bulunmaktadır. Bu sebeple Osmanlı'daki kadın mücevher örnekleri az sayıda günümüze kadar gelmiştir. Esas olarak padişahın olan yani hükümdarlığa ait olan mücevher eşyalara önem verilerek muhafaza edildiği söylenebilir.

16.yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın güçlenmesi ile mücevher kullanımı artmış ve hükümdarlık temsilciliğinin göstergesi, padişahın vazgeçilmez takısı olan sorguç ortaya çıkmıştır. Sorguçlar, başlıkların üzerine takılan değerli taşlarla bezeli mücevherden veya değerli tüylerden yapılan süs eşyasıdır. (Görsel 2.1) Genelde padişahların taktığı görülse de saraydaki kadınların ve devletin önde gelen kişilerinin de taktığı bilinmektedir. Padişahın bindiği ve değerli gördükleri atların da ihtişamlı ve alıcı gözükmesi için sorguç taktıkları gözlenmektedir. Geçmiş yıllardan beri var olan baş süsleri, Osmanlı kültüründe sorguç olarak karşımıza çıkmıştır. Kralların ve kraliçenin taktıkları taçlar, Roma İmparatorluğu'nda rütbeyi belirtmek için başa takılan diademler gibi farklı kültürlerde var olan baş süslerinin asıl amacı halktan kendilerini ayrı tutmak ve hükümdarlığın farkındalığını yaratmaktır. Doğu ve İç Asya kültürlerinde yaygın olarak kullanılan baş süsleri Osmanlı'da özellikle bir saltanat sembolü olarak kullanılmıştır.

²² Ok atmak için kullanılan yüzük

Görsel 2.1: 18.yüzyıl, Osmanlı sorgucu, Altın, elmas, zümrüt, yakut, incili (Bilirgen, 2010: 63)

Baş süsleri olan sorguçların, duruma göre padişahlar tarafından kullanım sayısının arttığı gözlenmiştir. Genellikle üç sorguç takıldığı bilinse de sayısının arttığı veya azaldığı durumlar olmuştur. Takılan bu sorguçların kendi aralarında da boyut farkı bulunur. Sorguçta, kuşkanadından yapılan tüylerin en uzununa “*şehpar*” adı verilir.

Sorguç tüyelerine, görünümüne göre değişik isimler verilmiştir. Sade sivri tüyden olanlarına “*selvi*”; çifte kanatlı tüyden olana “*çifte çelenk*” denilmiştir. Sorguçlar biçimlerine göre tipler ayrılmakta, meyane sorguç, gül sorguç, gazi sorguç, pençe sorguç, çelenk sorguç, şevketnüma sorguç gibi adlar almaktadır. (Bilirgen, 2010: 63)

16.yüzyılın ilk başlarında sade biçimde kullanılan sorguçlar, sonraları ince işçilikle birlikte değerli taşlarla bezenmiş mücevhere daha yakın bir görünüm elde edilmiştir. 18.yüzyılda en gösterişli dönemini yaşamıştır. 19.yüzyılda batının esinlenmesini hissettiğimiz sorguçlarda temel yapı değişikliğine gidilmiştir. Sultan V. Murad’dan sonra Osmanlı padişahlarının sorguç takmadıkları görülmektedir. (Bilirgen, 2010: 66)

Osmanlı’da genelde törenlerde ve halka açık yerlerde gösteriş için kullanılan mücevher takıların, törenlerin dışında gündelik hayatta kullanıldığına dair bilgiler bulunmamaktadır.

Törenlerde göz önünde bulunan padişah, ihtişamlı ve güçlü olduğunu belirtmek durumunda olduğundan çokça mücevherli takılar kullanmıştır. Halktan ayıran ve hükümdarlığın sembolü olan sorguçlar da bu mücevherli takıların başında gelir. Törenlerin vazgeçilmezi olan sorguçlar, padişahların halk arasında gezerken, sefere çıkarken veya seferden dönerken, tahta çıkarken ya da kılıç alayında vb. törenlerinde görülmektedir. Padişahın ölümünde tabutunun üzerindeki kavuğunda bile sorguç kullanılmıştır. Sadece padişahla sınırlı kalmayan sorguçlar, saraydaki kadınlarda yaşına ve konumuna göre değişiklik gösterirken, babalarının yanında sarayın dışına çıkıp halkın arasına karışırken şehzadelerin de sorguç taktıkları bilinmektedir. Sultan III. Ahmed'in yeni padişah olmuş tahta çıkışını betimleyen portrede kavuğunda üç sorguç olduğu görülür. (Görsel 2.2)

Görsel 2.2: Sultan III. Ahmed'in tahta çıkışını törenini betimleyen minyatür (İrepoğlu, 2012: 217)

En değerli sorguçlardan birisi de Kaşıkçı Elmas'ıdır. I. Abdülhamid'in sorgucuna taktığı dört karatlık elmas, İstanbul'da çöplüğün içinden birisi tarafından bulunup kaşıkçıyla üç kaşık karşılığı değiştirilir. Kaşıkçı tarafından önemsenmeyip kenara atılan elmas, bir kuyumcu tarafından fark edilir. Kuyumcu aldıktan sonra belli bir süre kuyumcuların elinde

dolaşan elmas sonunda sarayın hazinesine ulaşır. Kaşık karşılığı değiştirildiği için ya da görüntüsünün benzerliğinden dolayı Kaşıkçı Elması olarak adlandırılmıştır. (Görsel 2.3). Bir diğeri ise sorguç olarak geçerse de çok değerli baş süsü olarak kabul edilen Kanuni Sultan Süleyman'ın Venedikli kuyumcular tarafından yaptırdığı taç olarak bilinmektedir. Bu tacın yapısında da şu şekilde bahsedilir;

“Padişahın tepesinde hilal biçimli bir sorguç yuvasından yükselen uzun tüyünden başka üst üste oturan dört tacın üzerindeki 12 karatlık incileriyle, elmaslı alınlığı ve enseliğiyle, üzerindeki 50 elmas, 47 yakut, 27 zümrüt, 49 inci ve iri tek turkuazıyla, kadife kaplı abanoz mahfazasındaki pahalı mücevher...” (İrepoğlu, 2012: 219) (Görsel 2.4). Bu bilgilerden hareketle Osmanlı'da baş süslerine ne kadar önem verildiğini anlamak mümkündür.

Görsel 2.3: Kaşıkçı Elması (Gözen, 2011: 25)

Görsel 2.4: Kanuni Sultan Süleyman'ın taç sorguçlu portresi (İrepoğlu, 2012: 219)

Günümüze ulaşan sorguç örneklerini Topkapı Sarayı Müzesi'nde görebiliyoruz fakat çoğunluğu aynı döneme ait olan sorguçların bütün yüzyıllardaki çeşitlerini görmek için zamanında yapılan padişah portrelerine bakmamız gerekir. Elmaslı sorguçtan gül sorguca, en görkemlisinden en sadesine her çeşit sorguca padişah portrelerinde rastlamamız mümkündür.

Her kültürde yaygın görülen takılardan olan yüzük, Osmanlı'da da gerek kadınların gerekse erkeklerin kullandığı takılar arasındadır. 17.yüzyıl başlarından itibaren sıkça kullanılmaya başlayan yüzükleri genellikle sultanların elinin her parmağında görmemiz mümkün olup bu yüzükler büyük ve ihtişamlı olurlar. Özellikle 18-19. Yüzyıllarda padişahların boy portrelerinde serçe parmaklarında iriliğiyle dikkat çeken yakut, zümrüt ya da elmas tektaş yüzükler betimlenmiştir. Daha erken dönemlerden bazı portrelerde de benzer yüzükler görülür. (İrepoğlu, 2012: 234)

Vekillik yüzüğü yani mühür yüzükleri de çok kullanılan yüzüklerdendir. Mühür yüzükleri, özel olarak her hükümdarın kendi mührünü kullanarak zümrüt ve altından yapılan yüzüklerdir. Ayrı anlamı ve işlevi olan yüzükler, hükümdarın kendi ismi dışında babasının ismini de içeren biri zümrüt diğerleri altından olacak şekilde hazırlanır. Vekillik yüzüğü şu şekildedir;

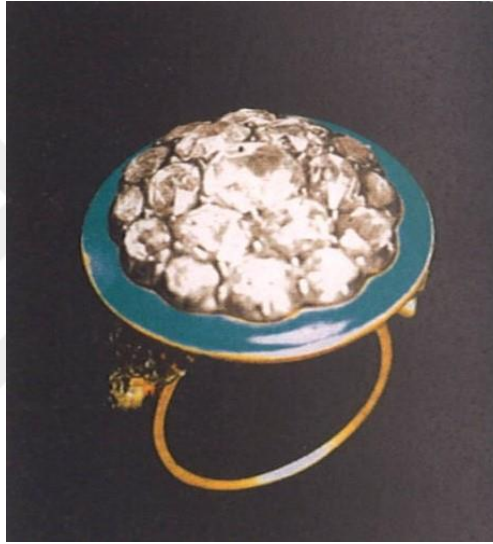
‘Vekillik yüzüğü denen, yuvarlak ya da oval altın mühürlerin birincisi sadrazamda, diğer ikisi padişah adına hareket edebilmek üzere has odabaşında ve Harem-i Hümayun hazinedarı olan kalfa kadında, genellikle köşeleri kesik dört köşe olan zümrüt mühürse parmağında yüzük olarak padişahda bulunur.’ (Uzunçarşılı, 2014, s. 235-236)

Ayn-ül hür denen kedigözlü taşlı, pembe topazlı, mavi elmaslı, üçgen elmaslı, sarı safirli yüzükler, hazinedeki yüzüklere örnek olarak gösterilebilir. (Görsel 2.5)

Görsel 2.5: Osmanlı erkek yüzükleri (İrepoğlu, 2012: 237)

Osmanlı mücevher kültüründe, elin farklı parmaklarında birden fazla yüzük aynı anda bulunabilir. Büyük bir taşın tek başına bulunduğu yüzüklere “*tektaş*”, büyük bir tek taşın etrafında yuvarlak bir form oluşturacak şekilde sıralanmasıyla üstten bakıldığında çiçek biçiminde yerleştirilmiş olan yüzüklere “*gül yüzük*” ya da “*divanhane çivisi*” denir. (Görsel 2.6) Orta taşı büyük olup kenara doğru küçülen baklava ve mekik biçimindeki yüzükler de vardır. “*Gül yüzük*” olarak isimlendirilen model en çok kullanılan yüzük türüdür. Taşlara ve yüzüğe derinlik ve görkem katmak için kullanılan mine yüzükler de çeşitlilik sağlamıştır.

Görsel 2.6: Osmanlı Divanhane çivisi yüzük (İrepoğlu, 2012: 299)

Ok atarken yay kirişini çekmeyi kolaylaştırmak üzere sağ elin baş parmağına takılan, aynı zamanda parmağı koruyan zehgir ya da zihgir işlevsel bir yüzük türüdür. (İrepoğlu, 2012: 236) (Görsel 2.7). Yeşimden oyulmuş sade, altın yapraklardan oluşan üstündeki altın çiçek yuvalarına zümrüt ve yakutlarla bezenen yüzükler zihgir modellerine örnektir. Ok atmak için kullanılan yüzüğe uygulanan değerli işlemler takıya verilen törensel önemi gösterir.

Görsel 2.7: Osmanlı'daki zihgirler (İrepoğlu, 2012: 238)

Gerdanlıklar insanın boyun bölgesini saran ya da göğüs bölgesine kadar uzayan insan vücudunu süsleyen takılardır. İnsanın gerdan bölgesine takıldığı için gerdanlık olarak isimlendirilir. Osmanlı kadınının ihtişamını ve dişiliğini ön plana çıkarmak için sıklıkla kullanıldığı bilinir. Kadınlarda gerdanlık dışında değerli taşlarla bezeli sıra sıra dizili kolyeler ve boyundan göbeğe kadar inen zincir ya da inci de sarayda sevilen takılardandır. Uzun takılarda genellikle sade kalmaması için ucuna altın paralar takıldığı bilinmektedir.

16-17. yüzyıllarında, hazinede boynu saracak uzunlukta, üstü bitkisel motifli, aşağı doğru daralan altın çubuklardan oluşan gerdanlığın, 17. yüzyıl belgelerinde altın “*cub gerdan*” olarak geçen türü örneklediği düşünülür. (İrepoğlu, 2012: 287) (Görsel 2.8).

Görsel 2.8: Osmanlı gerdanlığı (İrepoğlu, 2012: 289)

Osmanlı kadınları tarafından sıklıkla kullanılmış olan küpeler genellikle kadın takısı olarak geçmektedir. Az da olsa erkekler tarafından da kullanıldığı bilinmektedir. Genellikle değerli taşlı, uzun ve çok sallantılı küpeler ihtişamlı ve gösterişli olmasından dolayı saray kadınlarında görülmektedir. Sade ve kısa sallantılı küpeler ise her düzeyden saray kadınları ve halk tarafından çok kullanılmıştır.

Damla, yuvarlak, hilal vb. formlardan oluşan, üzerine inciler, yakutlar veya zümrütlerin bezendiği uzun ya da kısa birçok farklı model oluşturulabilen, çokça sallantısı olan, sadesinden en ihtişamlısına kadar güzelliği vurgulayan küpeler, Osmanlı kadınının vazgeçilmez takılarındanadır. (Görsel 2.9) Değerde ve yükte ağır olan küpeler Osmanlı saray kadınlarının gücünü yansıtmakta kullanılmıştır. İnci, yakut veya zümrütlerin yarım çiçek biçiminde dizilerek oluşturduğu küpeler karakteristik takılardanadır.

Görsel 2.9: Osmanlı küpeleri (İrepoğlu, 2000: 106)

Armudi ya da damla biçimli zümrütlerden, yakutlardan ve yine aynı biçimde yontulmuş neceften yapılan, takma halkasının üstüye elmas, yakut ya da mineyle süslenen küpeler de sevilerek kullanılan tasarımlardır. Salkım biçimli küpelerde 19. Yüzyılda pırlanta kullanılmasının moda olduğu anlaşılmaktadır. (İrepoğlu, 2012: 294) (Görsel 2.10).

Görsel 2.10: Elmaslı damla zümrüt küpe (İrepoğlu, 2012: 296)

Osmanlı kadınının güzelliğini vurgulayan bir diğer takı olan, altından ve mücevherden oluşan kola takılan bileziklerdir. Pazıbent ve halhallar olarak da Osmanlı kadınının çekiciliğine katkıda bulunan takılardandır. Bilezikler çift sayılır, genellikle tek değil, her iki kola birer olarak ya da yan yana çift veya çok sayıda takılır. (Görsel 2.11). Sade modellerin yanı sıra yakut ve zümrüt başta olmak üzere çokça değerli taşlar da kullanılır. Yüzük modeli olarak bilinen “*divanhane çivisi*” ne bilezik modeli olarak da karşılaşmak mümkündür. Yakut ve zümrütlerle bezeli bombeli altın bilezik modelleri çokça kullanılmıştır.

Görsel 2.11: 17.yüzyıl albüm resimdeki Osmanlı bilezikleri (İrepoğlu, 2012: 297)

19.yüzyılın gezgin yazarı Theophile Gautier sokakta gördüğü kadınların bileziklerine hayranlığını Prinkipo (Büyükada) deneyimini anlatırken belirtmiştir:

“...Akşam üstü Rum ve Ermeni kadınlar evlerle kıyı arasındaki dar yerde gezinmek için birbiriyle yarış edercesine tuvaletlere bürünüyorlardı: En kalın, en ağır ipek entarilerinin geniş kıvrımları meydana çıkıyordu; pırlantalar ay ışığında pırıldıyor, İstanbul’a has kat kat zincirli koca koca altın bilezikler çıplak kolları süslüyordu. Bizim kuyumcular, bileğe incelik veren ve eli güzelleştiren bu bilezikleri taklit etseler iyi olur...” (İrepoğlu, 2012: 297)

Osmanlı’da sadece takılarda mücevher kullanılmamıştır. Sarayın her yerinde mücevher ile karşılaşmak mümkündür. Sarayın giyiminde de mücevherler kullanıldığı görülmektedir.

Saray giyim kuşamında, kumaşa dikilen veya işlenen mücevher, giysinin bir parçası halini alır. Osmanlı'da mücevher giysinin ayrılmaz bir parçasıdır. Kaftanlara dikili bağcıklar, değerli taşlarla bezeli kemerler ve kemer tokaları, inci ve taş işlemeli çizmeler, pabuçlar, terlikler vb. bütün giyim eşyaları Osmanlı beğenisine göre şekillenir.

Çaprazlar veya bir başka söyleyişle çapraslar, kaftanın önünü birleştirmek için kullanılan değerli taşlı, bağcıklardan veya ilmeklerden oluşan mücevher parçalar olarak değerlendirilebilir. Bağcıkları ortada taşlı ve yeşil mineli damla biçiminde birer düğme birleştirir, giysinin göğsüne dikilen iki yanında ise sırma püsküller takılıdır. (Görsel 2.12).

Görsel 2.12: Osmanlı çaprazı (İrepoğlu, 2012: 242)

Mücevher kemerler ve kemer tokaları padişahların giyimlerinin ihtişamını tamamlayan yegâne mücevher eşyalardandır. Saray kadınlarının da kullandığı kemerlerde daha çok altının üzerine zümrüt, yakut ve elmasların bezendiği görülür. Statü simgesi olarak da kullanılan takılardandır, yalnızca padişah veya kadınları değil, yüksek düzeydeki ağalar da

mücevher takı takar. Padişah türbelerinde sorguçların yanı sıra sandukaların üzerine özenle murassa²³ kemerler sarılması geleneği de kemerin simgesel önemine işaret eder.

Sultan I. Ahmed türbesinden gelen kemerlerde kumaş üzerine altın çivilerle tutturulan dilimli, düz ya da madalyon biçimli, yıldızlanmış, yüzeyleri bitkisel motiflerle doldurulmuş gümüş paftalar, yüksek yuvalarla oturan yakut, zümrüt, firuze ve zebercetlerle bezelidir. (İrepoğlu, 2012: 258) (Görsel 2.13).

Görsel 2.13: Sultan I. Ahmed'in Kadife Kemer (İrepoğlu, 2012: 258)

Osmanlı'da mücevher çaprastların yanı sıra mücevherli pabuçların, çizmelerin de giyildiği bilinmektedir. Mücevher pabuçlar nadir kullanılsa da bazı padişahların şehzadelik döneminde kullandığı kaydedilmiştir. Evliya Çelebi'ye göre Sultan II. Mustafa'nın şehzadesi Mahmud'un 6 yaşına geldiğinde gerçekleşen derse başlama töreni betimlenirken şehzadenin mücevher çizme giydiğinden bahsedilir.

Osmanlı'da padişahın temel giyimini zırhlar oluşturur. Törenlerde kullanılan bütün mücevher eşyaların altında ilk olarak zırhlar vardır. Padişahlar törenlerde gösterişli bir zırh tercih ettiklerinden dolayı çelik olan zırhın üzerine değerli taşlar bezemişlerdir.

²³ Çok değerli taşlarla süslü.

Sultan III. Mustafa zırhında çelikten örölü zırh yuvarlak ya da şemse biçimli altın madalyonlar üzerine kakılmış elmaslar ve altın yuvalardaki yakutlar ve incilerle bezelidir. Zırhın miğferine tüy yerine madenden yüksek uzantıları olan elmaslı ve yakutlu altın bir sorguç takılıdır. Zırha tutturulmuş olan kılıcın kabzası ve kını da kare yuvalardaki elmaslar ve elmasları çepeçevre dolanan silme yakut yollarla donatılmıştır. (Görsel 2.14).

Görsel 2.14: Sultan III. Mustafa'nın zırhı (İrepoğlu, 2012: 263)

Osmanlı İmparatorluğu, kıtalara hükmeden geniş toprakların, gücün ve ihtişamın sahibi olan padişahlarının kendilerine layık, onu herkesten ayıran bir mekânda değerli malzemenen oluşan bir egemenlik simgesi olan tahtlarda oturmalıdır. Osmanlı'da tahtlar padişahı temsil ettiği için çok önemli ve değerli konumdadır.

I.Ahmed tahtı olarak geçen Mimarbaşı Sedefkar Mehmet Ağa'nın yapmış olduğu taht;

“Ceviz ağacından yapılmış, geniş bir koltuk biçimindeki sayebanlı²⁴ taht, hem bağa üzerindeki ince sedef işçiliğinin kusursuzluğu ve motiflerinin seçimiyle, hem de

²⁴ Gölgecik

sayebanından sütunlarına, arkalığında basamaklarına, içerdği çizgilerin bütününde, döneminin beğenisini ve ulaştığı noktayı eksiksizce ifade eder.'' (İrepoğlu, 2012: 98) (Görsel 2.15)

Görsel 2.15: Mimarbaşı Sedefkar Mehmet Ağa'nın yapmış olduğu Sultan I.Ahmed'in tahtı (Köseoğlu,2000: 60)

Osmanlı padişahlarının oturduğu tahtlarda bitkisel motiflerin kullanıldığı görülmektedir. Bu motiflerin içerisinde en dikkat çeken, arkalığındaki kâseden çıkan çiçeklerdir. Bütün tahtın üzerine işledikleri parçaların boyutlarına tam uyacak biçimde yerleştirilmiş olan stilize çiçekler; gül, karanfil, lale, hanımeli ve sümbül çiçeklerinden seçilmektedir. Bu çiçek motiflerinin ölçülü dağılımı, hatasız ve geometrik oluşu da dikkat çeken unsurlardandır.

Özenli bir simetriyle yerleştirilmiş olan yakut, firuze ve zebercetler çiçeklere renk verir.
(Görsel 2.16)

Görsel 2.16: Sultan I.Ahmed'in tahtının ayrıntısı (Köseoğlu,2000: 62)

Bayram ve cülus törenlerinde kullanıldığı bilinen “altın bayram tahtı” Osmanlı'nın simgesel ve değerli mücevher eşyalarından birisidir. On parçadan oluşan taht, ayrılabilir ve birleştirilebilir olarak tasarlanmıştır. Temel yapısı ceviz ağacından olan altın levhalarla kaplı tahta, lale ve gül motifleri sıklıkla kullanılmıştır. Lale ve gül motifleri arasında çokça değerli taş olan zebercet bulunur.

J. Von Hammer²⁵ eserinin 15.cildinde şöyle der: “*Babüssaade*²⁶, Nadir Şah'ın Delhi'deki gibi inciler ve yakutlarla süslemeli bir tahtı armağan olarak gönderdiğini öğrenir. Tahtın

25 Avusturyalı tarihçi, diplomat ve Doğu bilimleri uzmanı.

26 Büyük saray içinde padişahın özel ikamet yeri olan Enderûn-ı Hümayun'un girişi -tahtın burada sergilendiğinden bahsediyor-

yanında altın işlemeli kumaşlar ve dört dişi fil de bulunmaktadır. Bu armağanlara karşılık olmak üzere I. Mahmut, Nadir Şah'a çok değerli armağanlar gönderdi. İşte bu taht, bugün Topkapı Sarayı Hazine Dairesi'nde sergilenen binlerce inci ve yakutla süslemeli, minekâri tahttır.' (Köseoğlu, 2000: 27) (Görsel 2.17)

Görsel 2.17: İran Hükümdarı Nadir Şah'ın Sultan I. Mahmut'ta armağan ettiği taht (Köseoğlu,2000:102)

Osmanlı sadece giyimde mücevheri kullanmamıştır. Gündelik hayatta kullandığımız birçok eşyayı değerli taşlarla bezeyerek mücevher haline getirmişlerdir. Askı, mücevher cilt, tespih, matara, maşrapa, sürahi, bardak, tabak, tepsi, leğen-ibrik, kâse, kaşık, çatal, tuzluk, beşik, şamdan, kandil, avize, ayna, tarak, cep saatleri, satranç takımı, yelpaze, baston, gözlük mücevher haline getirilen eşyalardan bazılarıdır. (Görsel 2.18, 2.19) Gündelik hayatta nadiren kullanılan ancak törenlerde karşımıza çıkan kesici eşyaların da değerli taşlarla bezenerek mücevher haline getirildiği görülmektedir.

Görsel 2.18: Osmanlı'da kullanılan mücevher sürahi (Köseoğlu,2000: 72)

Görsel 2.19: Osmanlıda kullanılan ayna (İrepoğlu, 2012: 242)

Kılıç, Osmanlı'da üretilen keskin mücevherlerden bir tanesidir. Osmanlı'nın mücevher kültürünün önemli bir adımı da kullanılan silahların değerli taşlarla bezenerek göz alıcı mücevherlere dönüştürülmesidir (Görsel 2.20).

Osmanlı Devleti töresine göre yeni padişah saltanatı devralması kılıç kuşanma töreniyle tamamlanır; törensel eşyalar olan bu murassa²⁷ savaş gereçleri arasında kılıçlar ve hançerler ilk sırayı alır; yatağan, gaddare²⁸, pala, bıçak, kama gibi diğer kesici silahlar da değerli taşlarla bezenir. (İrepoğlu, 2012: 156)

²⁷ Çok değerli taşlarla süslü.

²⁸ Pala cinsinden, ağzı ve uç tarafının sırtı keskin, irice ve eğri bir çeşit kesici silâh, uzun kama

Görsel 2.20: Osmanlı döneminden mücevher kılıçlar (Köseoğlu,2000: 44)

Osmanlı döneminde mücevher sanatında karşımıza çıkan mücevher kılıçlar, savaşlarda kullanılmaktan ziyade ihtişamın ve kudretin sembolü olarak törenlerde ya da hükümdarlara gönderilen değerli hediyeler arasında kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra düzenlenen törenlerde padişahın yanından ayırmadığı mücevher kılıcını onurlandırmak istediği bir kişiye hediye olarak verdiği de bilinmektedir.

Hançer hem törenlerde hükümdarın giysisinin tamamlayıcısı hem de hükümdarlara gönderilen değerli hediyeler arasında sıkça karşılaşılan keskin mücevher eşyalarından bir tanesidir.1747 yılında Nadir Şah'ın değerli armağanlarına karşılık I. Mahmut, eşi benzeri olmayan o güne kadar gönderilen hediyelerden daha değerli olan mücevherlerle bezeli bir hançer gönderir. Fakat hançer, çıkan bir iç karışıklık sonucu Nadir Şah'ın ölmesiyle saraya geri getirilir. (Görsel 2.21)

Görsel 2.21: I. Mahmut'un Nadir Şah'a armağan etmek için yaptırdığı hançer (Köseoğlu,2000: 57)

Hançer'in kabzasında üç iri kaboşon zümrüt, kabzanın tepesindeki kapaklı İngiliz saati, elmaslı kınının ortasında meyve ve çiçeklerden oluşan ve dönemin betimleme üslubunu canlı biçimde yansıtan mineli bir natürmort yer alır. (Bilirgen, 2005: 128) (Görsel 2.22).

Görsel 2.22: I. Mahmut'un Nadir Şah'a armağan etmek için yaptırdığı hançerin ayrıntısı (İrepoğlu, 2012: 161)

Törenlerde değerli taşlarla süslenmiş bıçaklar da giysi tamamlayıcısı olarak kullanılır. Törenlerde hükümdarın yanında bulunan kişilerin kuşaklarında hazineden verilmiş mücevher bıçaklar taktığı bilinmektedir.

Osmanlı'da sıkça kullanılan savaş aletlerinden birisi olan topuz, padişahın hükümdarlık simgelerinden birisidir. Değerli taş dizimi ve değerli madenlerden oluşan topuzlar törenlerde kullanılmak için üretilen mücevher eşyalardandır. Murassa²⁹ tombak topuz, şeşper³⁰ ve dilimli topuz bu örnekler arasında yer almaktadır.

Tören kalkanları da mücevher eşyalara dönüşen ve padişahın alayındaki görkemi tamamlayan savaş gereçlerindedir. Sağlam ve zarif söğüt kalkanlar, ortalarındaki demir göbeğin üzeri yıldızlanıp değerli taşlarla donatılarak birer tören eşyasına dönüştürülür. (İrepoğlu, 2012: 167)

Görsel 2.23: Mücevher yay kesesi (İrepoğlu, 2012: 169)

²⁹ Çok değerli taşlarla süslü.

³⁰ Silah olarak kullanılan altı dilimli topuz.

Türk kültüründe önemli kabul edilen motiflerden biri olan ok ve yay, Osmanlı dönemindeki at üzerinde gerçekleştirilen törenlerde ya da av merasiminde kullanılan kesici mücevherlerden bir tanesidir. Ok ve yay kesesi, değerli taşlarla bezenerek mücevher eşya haline getirilmiş ve padişahın atlı tören ya da seferlerinde kullanılmak için hazırlanmıştır. (Görsel 2.23) Gelen misafiri yüceltmek üzere armağan olarak verildiği bilinmektedir.

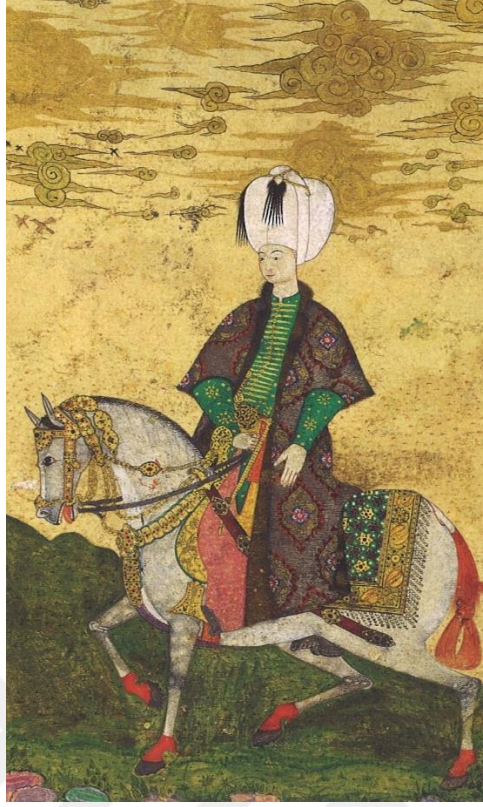
Osmanlı'da 17.yüzyıldan başlayarak kabza dibi yuvarlak topuzlu tabancaların üretildiği ve kullanıldığı bilinir. (Aydın, 2007: 140) Törenlerde kullanılmak üzere hazırlanan tabanca ve tüfeklerin, kıymetli kabul edilen altın madeninden yapıldığı, değerli ve yarı değerli taşlarla bezendiği görülmektedir.

Türk kültüründe ve savaş geleneğinde at, önemli hayvanlardan bir tanesi olarak kabul edilmektedir. Osmanlı döneminde de savaşlarda, törenlerde vb. birçok alanda kullanılan atlar, hükümdarların ihtişamının ve büyüklüğünün göstergelerindedir. Padişahlar, atların değerini belirleyen at koşumlarına her zaman önem vermişlerdir. Padişahı taşıyan hayvan değersiz görünemeyeceğinden her daim koşumları mücevherlerle bezendirirdi. At koşumlarının altın ve mücevherle bezenerek işlenmesi zarafet göstergesidir. (Görsel 2.24)

Görsel 2.24: Osmanlı'daki mücevher üzengi (Bilirgen & Murat, 2001: 221)

Padişah atlarının koşumları göz alıcı birer mücevher olarak parladığı, hatta bu koşumların görkemini neredeyse zaman zaman padişahın kendi giysisinin önüne çıktığı görülür. (İrepoğlu, 2012: 170) (Görsel 2.25)

Görsel 2.25: Mücevher koşum ile süslenmiş atın üzerinde olan Sultan II. Osman'ın portesi (İrepoğlu, 2012: 173)

Osmanlı'nın mücevheri sadece takı ve süs eşyasında kullanmamıştır. Gücünü ve ihtişamını göstermek isteyen Osmanlı, mücevheri her alanda kullandığı görülmektedir. Gündelik yaşamda, törende vb. kendini gösterebileceği her alanda kullandığı objeleri değerli taşla bezemiştir. Kuruluş dönemlerinde mücevheri çok önemsemeyen Osmanlı, güçlenip genişledikçe mücevhere olan tutkusu ortaya çıkmıştır. Mücevhere ve mücevherle uğraşan herkese önem vermiştir. Osmanlı, kuyumculuk mesleğini saray içerisindeki önemli meslek gruplarının arasına dahil etmiş, padişah olacak şehzadelerin tercih ettiği meslek haline getirmiştir.

2.3. OSMANLI'DA MÜCEVHERİN ÖNEMİ VE ETKİLERİ

Kuruluş döneminden yükseliş devrine kadar olan dönemde Osmanlı'nın temel amacı topraklarını genişletmek ve güçlü devletlerden biri olmaktır. Bu amaç uğruna savaşan Osmanlı'nın süslenmek, giyinmek ve gösterişli olmak adına mücevher ya da takı kullanmak gibi bir kaygısının olmadığı görülmektedir. Lakin 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethedip Doğu Roma'yı ele geçirmesiyle Osmanlı'nın imparatorluk unvanını

alması her şeyi değiştirmiştir. Dönemin güçlü devletlerine kendi gücünü gösteren bir imparatorluk haline gelmiştir. İmparatorluk unvanını kazanan Osmanlı için artık mücevher vazgeçilmez olacaktır.

Osmanlı'da kullanılan mücevher, tören eşyalarında, saray yaşamında, giyimde önemli bir unsur olarak yerini alacaktır. Osmanlı'nın kuruluş döneminde ön planda olmayan mücevherdeki parıltı ve ihtişamın artık vakti gelmiştir. 15.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Balkanlardaki altın ve gümüş madenleri Osmanlıların egemenliğine girmiştir. Buralarda çalışan ustalar, altın ve gümüş maden kaynakları İstanbul'a getirilmiştir. Osmanlı'nın getirdiği madenler işlenmiş ve mücevher üretimi sağlanmıştır. Bu durum mücevherin yaygınlaşmasına olanak tanımıştır. Yavuz Sultan Selim'in 16.yüzyılın başındaki İran seferinden sonra Tebrizli ve Heratlı ustaların saraya getirilmesiyle sanatta yeni açılımlar gerçekteşir.

Kuyumculuk, Osmanlı'da değer verilen ve saygı duyulan sanat dalları arasında kabul görmektedir. Mücevherin ihtişamına ve parıltısına kapılan padişahlar kuyumculuğu sevmiş ve desteklemişlerdir. Bu durum, Osmanlı'daki kuyumculuğun gelişmesinin asıl sebepleri arasında gösterilir. Babası sarayın kuyumcu başı olan Evliya Çelebi, kuyumculuk mesleğinin Osmanlı kültüründe önemli bir yerde olduğunu vurgular.

İmparatorluktan önce, altının çok işlenmediği Osmanlı döneminde gümüşün daha çok tercih edildiği bilinmektedir. Her dönemde güçlü görünmek isteyen Osmanlı, mücevher kullanımından vazgeçmemiştir. Padişahların çoğu ellerinde tuttuğu siyasal gücü göstermek adına mücevher kullanımını tercih etmişler, mücevher eşyalar kullanmış ve takılar takmışlardır. Bazı padişahlar da mücevherin o ihtişamına kapılıp her alanda kullanmak istemişlerdir. Yıldırım Beyazıt'ın av törenlerinde, av köpeklerinin arkasına ipekli örtüler ve parsalara mücevherli tasmalar takıldığı da bilinmektedir. (Köseoğlu, 2000: 8)

Sanata olan tutkusuyla bilinen Fatih Sultan Mehmet'in mücevherlere ayrı bir ilgisi olduğu bilinmektedir. Değerli taşlara çok önem verdiği, değerli taş uzmanı olacak kadar çalışmalar yaptığı bazı kaynaklarda geçmektedir. Diğer taraftan, Fatih Sultan Mehmet'in okçuluk için atılan yüzük zihgirini sıklıkla kullandığı bilinmektedir. şiblizade Ahmed'e atfedilen gül

koklayan Fatih portresindeyse hükümdarın yegâne süsü, serçe parmağındaki lacivert taşlı yüzükle baş parmağındaki ok atma yüzüğü zihgirdir. (İrepoğlu, 2012: 19) (Görsel 3.1).

Görsel 3.1: Gül Koklayan Fatih Sultan Mehmet Portresi (İrepoğlu, 2012: 18)

Kuyumculuk eğitimi aldığı bilinen Kanuni Sultan Süleyman'ın mücevhere çok önem verdiği birçok kaynak tarafından doğrulanmıştır. Evliya Çelebi, Yavuz Sultan Selim'in ve Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadelik zamanlarında kuyumculuk eğitimi almış olduklarını söyler. (İrepoğlu, 2012: 40) Şehzadelikten beri kuyumculuk eğitimi alan Kanuni'nin bir seferinde çok fazla mücevher taşımamasından dolayı, padişah olan babası Yavuz Sultan Selim'in ona şöyle demiştir;

“Oğul anana takacak bir şey komamışsın” diyerek azarlamasına neden olmuştur. Özellikle Kanuni'nin Hint seferinden dönüşünde değerli taşlarla süslü çok sayıda sorguç ve süs eşyası getirdiği bilinmektedir.” (Köseoğlu, 2000: 16)

Sultan IV. Mehmet'in de mücevherlere düşkünlüğü birçok kaynakta geçmektedir. Avcı Mehmet olarak da bilinen Osmanlı padişahı, Edirne Sarayı'ndan sefere hazırlanan ordusunun gücüne güç katmak için ordunun ileri gelenlerini ödüllendirmek ister. Sefer için yola çıkan Sultan IV. Mehmet, altın ve mücevherli deri bir savaş giysisi içinde, mücevherli bir yay torbası ve topuz taşır. Başına başlık üzerine yeşil şal sarınmış çifte sorguçlar takınmıştır. “*mücevher saçaklı*” kuşanılmış bir ata binmişti. Enderun ağaları zırhlar ve mücevher koşumlu atlara binerek ona eşlik etmişlerdi. (Köseoğlu, 2000: 25)

Osmanlı'da mücevhere duyulan ilgiden dolayı taşlara önem veriliyor ve taşların özellikleri merak ediliyordu. Çeşitli bilgiler mevcut olsa da kişilere göre değişen bilgileri bir arada toplamak ve taş işleme ustalarını, taş tacirlerini ve değerli taşları merak eden insanları aydınlatmak adına çeşitli bilgilerden oluşan kitaplar yazılmıştır. Taşları tanıtmak maksadıyla yazılmış bilimsel yapıtlara "*cevhername*" adı verilmiştir. Genellikle bu yapıtlarda taşların fiziksel özellikleri, piyasa değerleri ve insan sağlığı açısından yararları üzerinde durulmuş, değerli taşların oluşum biçimleri, özellikleri, yararları, piyasa değerleri ve cilalanma metotları gibi taşlar hakkında bilgilendirmeler yapılmıştır.

Osmanlı döneminde mevcut olan mücevher eşyalar ve takılar, ganimetlerin yanında yani sarayın hazine odasında bulundurulurdu. İmparatorluk hazinesi zaman içinde herhangi bir yağmaya veya saldırı uğramadığından genel anlamda günümüze kadar ulaştığı söylenebilir.

Osmanlı hazinesinde içerisinde değerli eşyaların ve mücevherlerin bulunduğu Hazine-i Hümayun'un hükümdarlar tarafından korunduğu bilinmektedir. Lakin Osmanlı hazinesi genel anlamda korunduğu bilirse de hazinedeki değerli madenlerin, mücevherlerin eritilerek para bastırmak için kullanıldığı dönemler de olmuştur.

Sarayın Hazine Odası'nda sultanın kişisel kuyumuyla diğer değerli eşyaları dururdu. Hazine odasında, Silahtar ağa³¹ ve Çuhadar Ağa³² ile Sır Kâtibi³³ sorumlu tutulurdu. (Kia, 2013: 52)

³¹ Sultanın silahını taşıyan kişi

³² Padişahın giyecek elbiselerini muhafaza edip taşıyan

³³ Sultanın kişisel sekreteri

Hazine odasında bulunan mücevherlerin, takıların ve değerli eşyaların adedi defterlere kaydedilirdi. Bazılarının günümüze ulaşmayı başardığı bu defterlerin pek çoğunun yıpranması, zarar görmesi veya yanması dolayısıyla Fatih Sultan Mehmet dönemi öncesine ait defterlere pek rastlanmamaktadır. Üçer beşer yapraklık tek forma halindeki bu defterler Fatih Sultan Mehmet ve Sultan II. Beyazıt dönemlerini yansıtmakta ve çok yetersiz tanımlarla eşya listeleri biçimindedir. (Köseoğlu, 2000: 22)

Osmanlı'da hazine odasının ilk defa kanunlaştırılarak düzene girmesi Fatih Sultan Mehmet tarafından gerçekleştirilmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in oluşturduğu kanunlarda geçen önemli maddelerden biri de hazine odasının padişah mührü kullanımı ile ilgili olanıdır.

Bu madde şöyledir: “*Müht-ü Hümayunum Vezir-i Azam'ın muhafazasında bulunsun. Hazine açılıp kapamak gerekirse daima onun ve defterdarlarımın huzurunda açılıp kapansın*” (Köseoğlu, 2000, s. 12)³⁴

Fatih Sultan Mehmet'ten sonra hazinelerin düzenlenmesindeki ikinci devrim Yavuz Sultan Selim döneminde gerçekleştirilmiştir. Yavuz Sultan Selim kısa süren hükümdarlığı süresince birçok fetihler yapmış ve zaferler kazanmıştır. Osmanlı tarihi boyunca hazineyi en fazla zenginleştiren padişah olarak geçen Yavuz Sultan Selim şu vasiyette bulunmuştur:

“*Benim altınla doldurduğum hazineyi bundan sonra gelenlerden her kim mangır ile doldurursa hazine anın mühriyle mühürlensin yoksa benim mührümle mühürlenmeye devam olunsun.*” (İrepoğlu, 2012, s. 28-29)³⁵ (Görsel 3.2)

³⁴ Hazine Mührü, sadrazam' da bulunsun. Hazine açılması gerekirse onunla açılıp kapansın

³⁵ Benim altınla doldurduğum hazineyi bundan sonra gelenlerden kim daha fazla altın ile doldurursa hazine onun mühri ile kapansın, daha fazla doldurulamaz ise benim mührümle kapansın

Görsel 3.2: Yavuz Sultan Selim'in Mührü (Gözen, 2011: 23)

Osmanlı'da önem arz eden ve coşkuyla, nizamla hazırlanan törenler Türk tarihinde de önem verilen toplantılar arasında yer almaktadır. Sanat ve kültür bütünlüğünü gösteren törenler, aynı zamanda yapıldığı döneme tarihi bilgiler veren tarihsel toplanmalardır. Bu tür resmî devlet törenleri, devletlerin kültürel kimliklerini yansıtarak diğer devletlerin durumu, gücü vb. hakkında fikir sahibi olunmasını sağlamaktadır. Hükümler sırasında sınırlarını en geniş topraklara yaymayı başaran Osmanlı İmparatorluğu kadim dönemlerden bugüne değin görülen Türk devletlerinin törenlerinden esinlenerek kendi tören kültürünü yaratmıştır. Törenlerin asıl amaçlarından birisi de devletin gücünü ve zenginliğini halkına, dostuna ve düşmanına göstermektir.

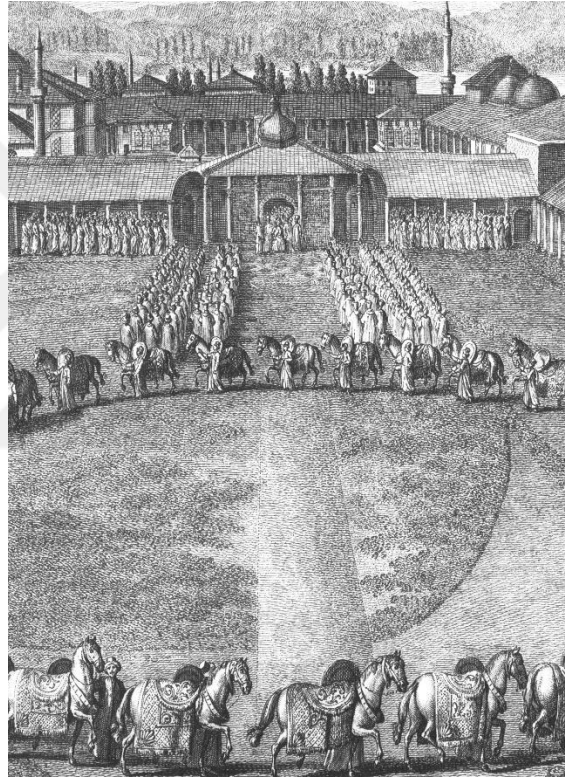
Osmanlılar teşrifât³⁶ ve teşkilâtta devirlerinin en üstün seviyesine ulaşmışlardır. Teşrifât usûl³⁷ ve kaidelerinin vaz, usûl ve kanunları ilk defa Fatih Sultan Mehmet tarafından konmuştur. (Alikılıç, 2015)

Törenler, temel olarak devlet işlerine ait törenler, dinî törenler ve harem törenleri olmak üzere üçe ayrılır. Devlet işlerine ait törenler, tahta yeni padişah oturduğunda düzenlenen

³⁶ Resmi günlerde ve toplantılarda devlet büyüklerinin, kişileri makam ve sıralarına göre kabulü

³⁷ Düzenli yol, tutulan yol, yöntem

cülus törenleri, ölen padişahın cenaze merasimi, elçinin kabulü, kılıç kuşanma, sefere giderken ve gelirken meydana gelen törenlerden oluşur. Genelde padişahın gücü ve zenginliği bu törenlerde gösterilir. Dinî törenler, İslam dininin belirlediği kurallar çerçevesinde gerçekleştirilen Cuma törenleri, kutsal eşyalara ziyaret ve İslam inancında kutsal olarak kabul edilen günlerde yapılan törenler dinî törenler olarak nitelendirilmektedir. Harem törenleri ise sarayda yaşayan padişah ve ailesinin geleneksel törenleridir. Bunlar nikâh, sünnet, sultanın ve şehzadenin doğumu ve büyümesinden dolayı düzenlenen törenlerdir. (Görsel 3.3)

Görsel 3.3: Osmanlı'daki bayram töreni betimlemesi (Köseoğlu,2000: 106)

Şehzadelerin sünnet düğünlerinde ve padişah kızlarının düğünleri sırasında yapılan esnaf geçitlerinde kuyumcuların da diğer esnaf gibi dikkat çeken ürünler ve gösterilerle padişah önünden geçtiklerini ve karşılıklı hediyeler verildiğini surnamelerdeki³⁸ yazı ve minyatürlerden öğreniyoruz. (Türkoğlu, 2013: 121)

³⁸ Osmanlı dönemindeki ziyafet, şenlik, düğün gibi törenleri anlatan yazılı belge

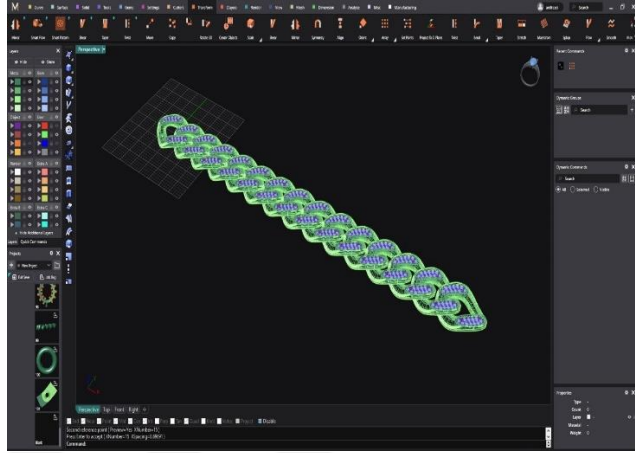
Osmanlıda, padişahlar için mücevher sadece eşyalarında ve takılarında bir süsleme aracı değil, padişahın özel konumunun uzantısı, doğal bir gereklilik olarak görülmüştür. Hükümdar rütbesine yükselen herkesin zorunlu bir ihtiyacı olarak algılanmıştır. Mücevheri ihtiyaç olarak düşünen Osmanlı, mücevher kültürünü geliştirmek için özen göstermiştir. Birçok devletten de esinlenerek kendi tarzını oluşturan Osmanlı mücevher kültürde önemli gelişmeler göstermiştir. Günümüze kadar süre gelen bu meslekte, Osmanlı dönemindeki mücevher üretim teknikleri ve üslubu ile günümüzdeki mücevher üretim ve üslubu farklılık göstermektedir.

2.4. OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE ÜRETİM VE TASARIM KARŞILAŞTIRMALARI

Dönemler geçtikçe istilalar, savaş sonrası nüfus artışı ve göçler, toplumların birleşmesini, dolayısıyla kültürlerarası etkileşimleri meydana getirmiştir. Her toplum kendi bildiği ve geliştirdiği tekniklerle kültürlerine has takılar üretirken kültürlerin kaynaşmasından sonra birbirlerinden öğrendikleri teknikleri ve materyalleri kendi teknikleriyle harmanlayarak çeşitli ve yeni eserler ortaya çıkarmışlardır. Osmanlı dönemindeki mücevher üretimi ile günümüzdeki mücevher üretimi arasında zamanın ve dönemin de etkisiyle farklılıklar oluşmuştur. En büyük farklılık ise teknolojinin gelişmesiyle meydana gelmiştir. Günümüzde teknolojinin etkileri oldukça hissedilmektedir. Teknolojinin mücevher kültürüne girmesinin artıları olduğu gibi eksileri de olmuştur.

Günümüz mücevherine gösterilen önemi ve değeri Osmanlı'daki mücevhere gösterilenle kıyasladığımızda mücevherdeki üretim farklılıkları, üslup değişiklikleri ve tasarım farklılıkları gibi birçok unsur ile karşılaşırız. Osmanlı'nın etkin olduğu dönemdeki her güçlü devlette olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de bolca mücevher kullanımına rastlanmaktadır. Bu yaklaşımla eşyalarda vb. yerlerde kullanılan değerli taşlara günümüzde rastlamak mümkün değildir. Dönemsel şartları bir kenara koyduğumuzda eşyalarda kullanılan motifler, desenler ve üslup mücevher takıda da görülmektedir. Osmanlı'da mücevher üretimi ustalar tarafından elde yapılırken günümüzde teknoloji sayesinde üretimin büyük bir kısmı bilgisayar ve makina ortamında gerçekleştirilmekte. (Görsel 4.1, 4.2) Bilgisayar ortamından çıkan mücevher takılar kusursuz ve geometrik bir formdayken elde yapılan mücevherlerde

eksikler ve kusurlar görmek mümkündür. Bu da günümüzün kazançlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Görsel 4.1: Günümüzde yapılan mücevher bileklik, gürmet³⁹ bileklik (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 13.06.2021)

Görsel 4.2: Üç boyutlu bilgisayar çizim programından bir görüntü (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 13.06.2021)

Osmanlı'da mücevherden istenen ilk başta değerli taşların dikkat çekmesinden daha çok ince bir şekilde işlenmiş mücevherin tamamının değerlendirilmesidir. Osmanlı'nın erken dönemlerinde mücevherde ince işçilik göze çarparken maden kullanımında altın ve gümüş hakimiyeti vardır. Günümüzde de altın ve gümüş kullanımı diğer madenlere göre daha fazla iken ince işçilik aranmayan bir etken haline gelmiştir. Mücevher üretiminde hız en önemli etken olmuştur. Günümüzün tüketim hızına ayak uydurmaya çalışan mücevher üreticileri, tek bir mücevher yerine seri olarak mücevher elde etmek istemişler ve bu durum seri üretimi beraberinde getirmiştir. (Görsel 4.3, 4.4) Günümüzde kalitenin ve değerinin düşerek ucuz ve hızlı olanın kazanır hale gelmesi Osmanlıdaki ince işçiliğin ve kalitenin sonunu getirmiştir.

³⁹ 2020-2021 yılı mücevher sektöründe trend olan bileklik türü

Görsel 4.3: Üç boyutlu yazıcı makinalarından çıkan mücevher takılar (<https://mucevher-dokum-foundry.business.site/>, Erişim tarihi: 13.06.2021)

Görsel 4.4: Dökümden çıkarılan mücevher takılar (<https://mucevher-dokum-foundry.business.site/>, Erişim tarihi: 13.06.2021)

Osmanlı'da değerli taşların şekline çok müdahale edilmemiş, taşlar doğal haliyle daha çok tercih edilmiştir. Böylece birbirinden farklı boyutlarda doğal bozulmadan kaboşon biçiminde kullanılan taşlar, simetriden uzak ama doğallığa yakın mücevherler ortaya çıkmıştır. (Görsel 4.5) Osmanlı'nın imparatorluk oluşuna kadar taşların kullanımı bu şekilde devam ederken imparatorluk sonrası farklı taş kesim tekniklikleri ve kullanımları ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle 16.yüzyılda düz kesimli, kenarları az tıraşlı elmas, yakut ve zümrütler yerleştirilmiştir altın yuvalara ve doğal yuvarlaklarıyla firuzeler, altın, gümüş, yeşim, sedef, fildişi ve ahşap üzerine yerleştirmiştir. Elmas, zümrüt, yakut, firuze, zebercet, necef ve lal gibi değerli malzemenin daha sık, daha iri ve kaboşon dışında gül kesim gibi fasetli⁴⁰ veya düz baget gibi farklı kesimlerle bir arada kullanıldığı gösterişli tasarımlar yerleşmiştir. (İrepoğlu, 2012: 62-64)

⁴⁰ Taşların kesilmiş, çokça yüzeyli ve kenarlı oluşturulmuş hali

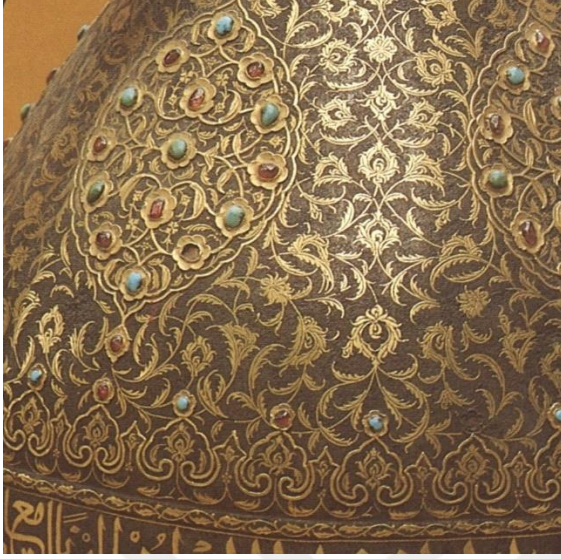

Görsel 4.5: Osmanlı dönemi mücevher sürahi ayrıntısı (Bilirgen & Murat, 2001: 240)

Görsel 4.6: Günümüz mücevher yüzük örneği (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 13.06.2021)

Günümüzde değerli taşlar kullanım türlerine göre farklılık gösterir. Mücevherlerde kullanılan değerli taşlar doğal halinden çok kesim görmüş yani işlenmiş bir şekilde karşımıza çıkar. Günümüz teknolojisi sayesinde değerli taşlar kişinin isteğine uygun bir şekilde kesilerek kullanılabilir. Yuvarlak, oval, markiz, baget, prenses, trilyon ve kaboşon kesim en bilindik değerli taş kesim türlerindedir. (Görsel 4.6) İki dönemde de özellikle elmas, zümrüt, yakut, lal, firuze, safir, topaz, turmalin, zebercet, necef, yeşim, mercan, lapis lazuli, Seylan taşı, akik ve inci gibi birçok değerli ve yarı değerli taşlar kullanılmaktadır. Osmanlı mücevher eşyalarda ve takılarda kullandığı değerli taşların birbiriyle renk uyumuna da dikkat etmiştir. Zümrüt ile Firuze'nin aynı mücevherde bezenmiş olmasına pek sık rastlamazken Yakut, Firuze ve Elmas'ın aynı mücevherde bezendiği görülmüştür. Yakut ve Zümrüt'ün birlikte bezendiği mücevherler de olduğu bilinmektedir. (Görsel 4.7)

Görsel 4.7: Osmanlı miğferi ayrıntısı (Köseoğlu,2000: 45)

Görsel 4.8: Günümüz mücevher örneği (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 13.06.2021)

Her taşın kendi özelliği olduğuna inanılır. 1438 yılındaki bir cevhernamede; inci kuvvet verir, kederi geçirir, baş ağrısına iyi gelir; Yakut vebayı önler, üzüntüyü giderir, bedene kuvvet verir; Zümrüt kötü rüyayı engeller, sara hastalığını geçirir; Elmas yıldırımdan korur, idrar yollarını temizler; Firuze uğur getirir, mide rahatsızlıklarına iyi gelir ve düşmandan korur diye geçmektedir. Taşların mistik güçleri olduğuna günümüzde inanılır fakat Osmanlı'daki gibi mücevherin üzerinde kullanmaktansa taşın bir sembol olarak yalın haliyle kullanılması tercih edilmektedir. (Görsel 4.9) Fildişi, sedef, abanoz, boynuz, balık dişi ve papağan gagası gibi farklı materyallerin kullanımını az da olsa geçmişte ve günümüzde görmek mümkündür.

Görsel 4.9: Doğal taşlardan kolye örnekleri (<https://soulmeps.com/2021/02/19/dogal-taslar-nasil-kullanilir/>, Erişim tarihi: 13.06.2021)

Osmanlı'da değerli taşlarla bezeli vazgeçilmeyen mücevher takılar sorguçlardır. (Görsel 4.10) Sarayın da mücevherler arasında en çok değer verdiği sorguçlar, fazlaca çeşidi ve türü ile hazinede tutulmaktaydı. Padişahların ilk tercihi olan sorguçlardan sonra gelen mücevher takılar ve eşyalar, törenlerde kullanılan değerli takı-eşya ve mücevherlerdir. Kısa bir zaman öncesine kadar evlenen kişilere bilezik takılır ve bileziksiz düğün olmazdı ama günümüzde herhangi bir model veya ürün ön planda değildir. Kişiler tercih ettikleri mücevherleri kullanırlar. Şu an için yükte hafif tutulan, motiflerin az olduğu yalın ve sade modellerin öne çıktığı gözlemlenmektedir. Sürekli değişen mücevher piyasasında gün geçtikçe farklı bir model ön plana çıkmakta ve o model üzerine yoğun çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Bu ürün akımı ve trendleri mücevher piyasasında güçlü olan ülkelerin belirlediği görülmektedir.

Görsel 4.10: Osmanlı dönemi sorguç (Bilirgen & Murat, 2001: 213)

Osmanlı, döneminde mücevher kültürünü yansıtabilmek için kendine has motifler oluşturmuştur. Çiçek motifi kültürünün temelini oluşturan Osmanlı, ünlü nakkaşlar tarafından natüralist tarzda lale, gül, karanfil, sümbül, nergis, menekşe, bahar dalı ve süsen gibi çiçeklerin motiflerini oluşturmuş ve tüm sanat kollarında bu motifler kullanılmaya başlanmıştır. (Görsel 4.11) Günümüzde böyle bir çalışma mücevher sektöründe uygulanmamaktadır. Osmanlı döneminde görülen çiçek motifleri ve benzer desenlerle işlenen mücevherlere günümüzde otantik adı verilir, ancak bu tarz mücevherlerin üretimi ve tüketimi günümüzde pek tercih edilmemektedir. (Görsel 4.12) Erzurum'daki Oltu taşı işlemeciliği, Urfa'nın akıtması, Mardin'in ince işçiliği yüksek olan telkârisi, Trabzon'un el becerisini gösteren hasırı günümüzde az da rastlansa zengin mücevher kültürünün süregelen parçalarındandır.

Görsel 4.11: Osmanlı dönemi kılıç ayrıntısı (Aydın, 2007: 183)

Görsel 4.12: Günümüz yüzük örneği (<http://www.yuzuksitesi.com/otantik-bayan-yuzukler-10072>, Erişim tarihi: 21.04.2021)

Kuyumculuğun Osmanlı'da yükselmesinin en önemli sebeplerinden birisi sarayın içinde ve dışında birçok kuyumcuya iş imkânı sunulmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Osmanlı, sanata ve sanatçıya önem vermiş ve korumuştur. Ustaların gelişimine değer vermiş, teşvik edici vaatlerde bulunmuş ve beğendiği mücevher modellerinde ustaları ödüllendirmiştir. Ustalar da kendilerini geliştirmekte ve çırak yetiştirmekte kendilerini alıkoymamışlar, bu sayede hem mücevher sektörü genişlemiş hem de işini bilen ustalar yetişmiştir. Günümüzde ise teknolojinin ön plana çıkması ustaların kaybolmasına sebebiyet vermiştir. Ustalar teknolojiye ayak uyduramamış ve iş görmez olmuşlardır. Sayıları azalan ustalar eski konumundan çok uzaklaşmış, iş değiştirmiş ya da mesleği bırakmışlardır. Gelecek nesillere usta yetişmemekte, bunun sonucunda mücevher sektörü giderek zayıflamakta ve ustalık ölçeğinden uzaklaşmaktadır.

Osmanlı mücevherinde kakma, kazıma, ajur, savadkari, telkâri, granülasyon, kalıp işi, hasır, kaplama, yaldızlama, minekari ve firuzekari gibi tekniklerle çalışılmıştır. Kakma, kazıma, ajur, telkâri, granülasyon gibi madene uygulanan teknikler teknoloji sayesinde etkisini yitirmiştir. Bilgisayar ortamında birçok tekniğin kolaylıkla uygulanabilmesinden ötürü bu

tür ustalık ve emek gerektiren yoğun uygulamalara ihtiyaç giderek azalmaktadır. Tekniği bilen usta sayısı çok az olduğundan kaybolmaya yüz tutmuştur. (Görsel 4.13)

Görsel 4.13: Telkâri takı örneği (<https://takiatolyesi.com/telkari-925-ayar-gumus-bros-250>, Erişim tarihi: 10.05.2021)

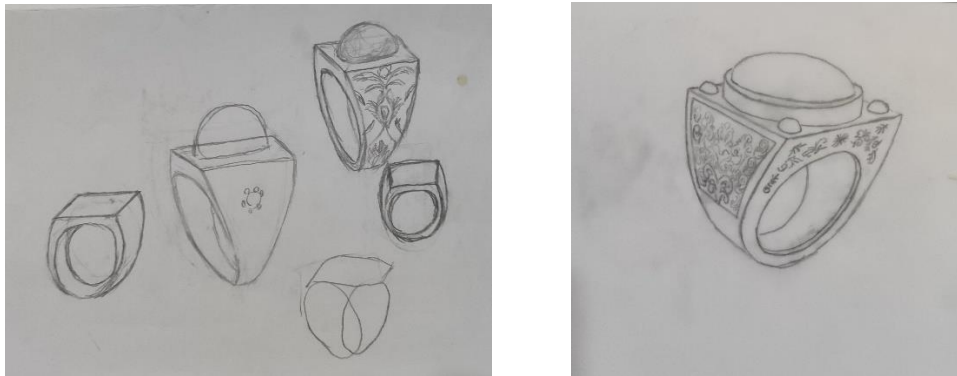
Osmanlı'nın ticaret yollarının geniş olması mücevher ticaretinde tercih edilen konum olmasını sağlarken mücevher sektöründeki düşüşünün sebebi ise kültürünü kaybetmesinden dolayıdır. 16 ve 17. Yüzyıllarda mücevherde klasik Osmanlı motifleri ağırlıktayken, 18. Yüzyıldan itibaren Batı etkileri kendini göstermeye başlar; abartılı kıvrımlarıyla Rokoko üslubu, mimari ve bezeme alanlarında, dolayısıyla mücevherlerin tasarımındaki değişimin esinlenilen kaynağı olur. (İrepoğlu, 2012: 87) 19. yüzyılda giderek gücünü kaybeden Osmanlı mücevherde de kendi kültürünü korumayı başaramamış, Batı'nın etkisine kapılarak oradan esinlenen motifleri kullanmaya başlamıştır. Yerel değerlerden beslenen bir mücevher kültürünün olmaması buna karşı genellikle trendlerin izleniyor oluşundan dolayı mücevher sektörümüz piyasada yükseliş gösterememektedir.

Sanayi devrimiyle artan nüfus, gelişen teknoloji, internet sağlayıcıları dünyayı, yeni bilgiye ve ürünlere ulaşılabilirlik açısından oldukça küçültmüştür. Sosyolojik anlamda insanoğlu geliştiğini varsayarken aslında işin içinden çıkılmaz bir kaosa da sürüklenmektedir. Tamamen sanayiye dönük yaşam tarzı benimseyen insanlar, doğadan kopmuştur. Doğadan uzaklaşmış kişiler şimdilerde mutsuz ve fikir olarak yeni bir şeyler üretemiyor haldedir. Kuyumculuk sektöründe

çalışan kişilerin yeni bir şeyler bulamıyor oluşunun da kaynağında bu neden yatmaktadır. İşletmelerin her geçen gün çoğalması kadar devamlı olmamaları da bundan kaynaklıdır. Başa geri dönecek olursak; XVIII. yüzyıla kadar, takıların altın ve gümüşten el işçiliğiyle yapılıyor olması onlara zenginlik ve anlam katıyordu. Şimdi gelişen teknoloji ürünlerde belli bir standartlaşma ve hızlı tüketimi beraberinde getirdi. Üret ve hemen sat düşünülmemektedir. Kalite; makinelerin ne kadar sıklıkla iyi üretim yaptığıyla bağdaştırılmaktadır. Oysaki kalite; geçmiş zamanlarda olduğu gibi takıdaki anlamla da birleştirilmelidir. (Nihal & M. Nafiz, 2015: 110)

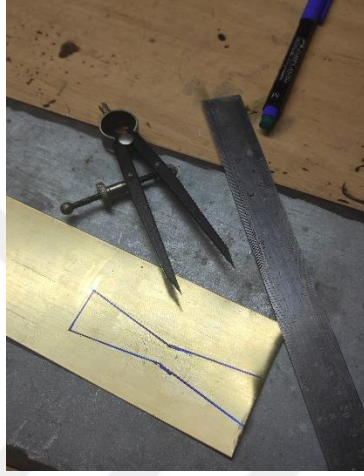
Mücevherde Osmanlı ve Günümüz Karşılaştırmaları adlı bu çalışmada karşılaştırmaları daha iyi kavramak adına iki proje gerçekleştirilmiştir. İki farklı projede, mücevher yüzük üretimi ele alınmış, iki dönemin farklılıkları ve ortak yönleri ortaya konmuştur.

Projeye her iki yüzük modeli tasarımlarıyla başlanılmıştır. Benzer kalıplarla tasarlanmak istenen yüzük modellerinin eskiz çizimleri gerçekleştirilmiştir. (Görsel 5.1). Osmanlı mücevher üslubuna yakın tasarlanmak istenen mücevher modellerinde, Osmanlı dönemi mücevherlerinde görülen lale, gül gibi çiçek motifleri kullanılmıştır. Osmanlı'nın da mücevherde sıkça kullandığı ajur ve mine (emay) tekniği iki yüzük modelinde de de görülmektedir. Osmanlı'daki taş kullanımına yakın olabildiğince az kesimli doğal halinde kaboşon taş kullanılmıştır. İstenilen tasarıma ulaşıldıktan sonra üretimine geçilmiştir. Modellerin biri Osmanlı dönemi mücevher üretiminde kullanılan malzemelerle, diğeri de günümüzün teknolojisini kullanarak üretilmiştir.

Görsel 5.1: Eskiz çalışmaları (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 10.05.2021)

A modeli mücevher yüzük Osmanlı usulü elde üretilirken B modeli mücevher yüzük ise günümüz teknolojisi makinalardan faydalanarak üretilmiştir. Tasarlanan A modeli yüzüğü üreteceğimiz madenin astar⁴¹ halinde ölçüleri çizilmiş, astara çizilen ölçüler kıl testere⁴² yardımıyla kesilmiştir. (Görsel 5.2, 5.3)

Görsel 5.2: A modeli yüzük tasarımının astara aktarımı (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 10.05.2021)

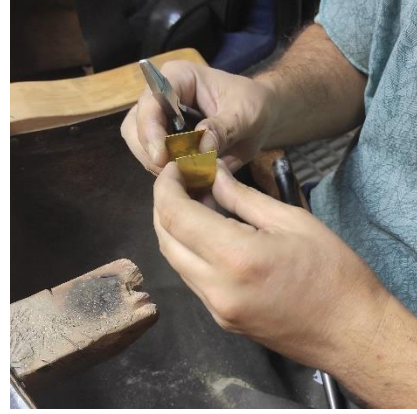
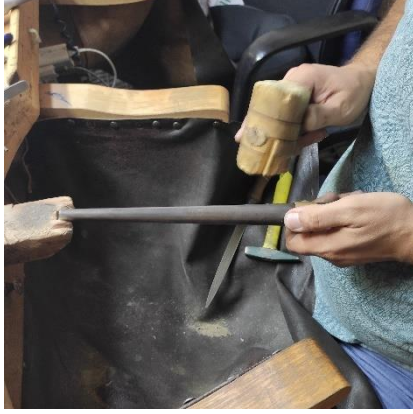
Görsel 5.3: A modelinin astardan kesilmiş hali (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 10.05.2021)

Kesilen astar parça ateşle ısıtılıp malafa⁴³ ve tokmak kullanılarak yüzük formu verilmiştir. Astarın açıkta kalan ağızları birleştirilip kaynaklanmıştır. (Görsel 5.4)

⁴¹ Altın, gümüş, bakır ve bronz vb. gibi madenlerin çeşitli işlemler sonucunda kâğıt gibi düz haline gelmesine denir.

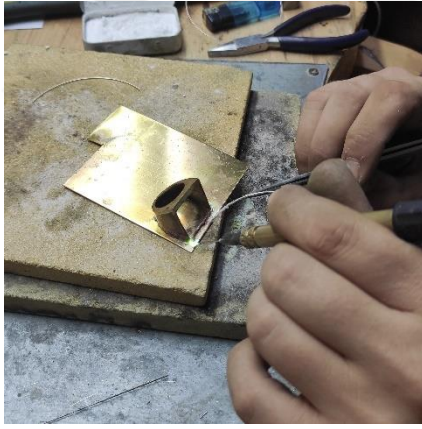
⁴² Keserek oyma ve kakma işlerinde, parçaların düz ya da eğmeçli olarak kesilmesinde kullanılan çok ince bir testere

⁴³ Kuyumcuların yüzük ve bileziklerin çapını ölçmekte, düzeltmekte ve genişletmede kullandıkları konik yapıda el aleti.

Görsel 5.4: A modeli yüzüğün malafa yardımıyla yüzük formunun verilmesi (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 10.05.2021)

Yüzüğün parmağa girecek kısmını ayarlamak için önce kenarlarına astar kaynaklanmış sonra parmak ölçüsüne uygun ölçüde kesilmiştir. Yüzüğün üst kısmı kesilerek tekrardan astar kaynakılarak yüzüğe sağlamlık katılmıştır. (Görsel 5.5, 5.6)

Görsel 5.5: A modeli yüzüğün kaynak işlemi (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 10.05.2021)

Görsel 5.6: A modeli yüzüğe parmak boşluğu oluşturulması (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 10.05.2021)

Yüzüğün parmak boşluğunun üstüne ajur tekniği uygulanarak yaprak motifli delikler açılmıştır. (Görsel 5.8)

Görsel 5.7: A modeli yüzüğün temeli (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 10.05.2021)

Görsel 5.8: A modeli yüzüğe ajur tekniğinin uygulanmış hali (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 10.05.2021)

Mine(emay) tekniği uygulamak için oluşturulan desenler astar parçadan kesilerek çıkarılmıştır. (Görsel 5.9) Bu desenler sonra yüzüğün yan kısımlarına kaynaklanarak bütünleşmesi sağlanmıştır. Yüzüğün üstüne taşı yerleştirmek için oluşturulacak yuva astardan kesilmiş ve birleştirilmiştir. (Görsel 5.10)

Görsel 5.9: A modeli yüzüğün emay tekniği uygulanmak için hazırlanan desen (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 10.05.2021)

Görsel 5.10: Desenin A modeline kaynaklanması (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 10.05.2021)

Yuvarlak bir halka görünümündeki taş yuvası, yüzüğün üstüne kaynaklanmıştır. Kaynaklanan yüzük yuvasına taş mihlanmıştır. (Görsel 5.11, 5.12)

Görsel 5.11: A modelinin taşı ve taş yuvası (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 10.05.2021)

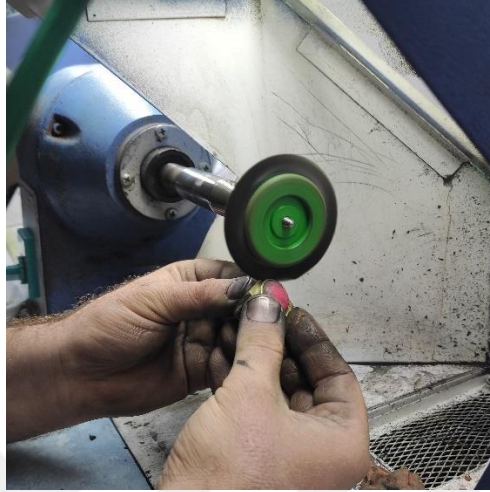
Görsel 5.12: A modeli yüzüğün taşının bezenmiş hali (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 10.05.2021)

Yüzüğün kenarındaki desenlere mine tekniği uygulanmıştır. Minenin kuruması ile yüzük modeli temizlenmesi ve parlaması için cila aşamasına geçilmiştir. (Görsel 5.13)

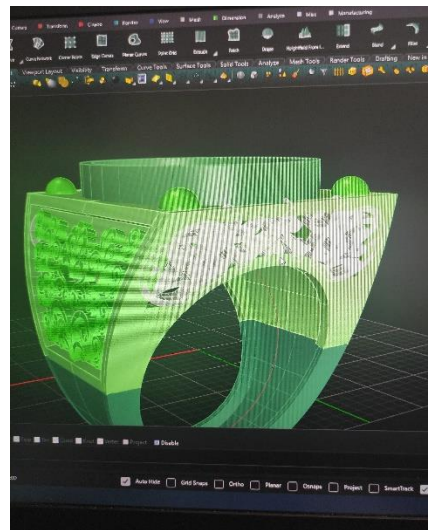
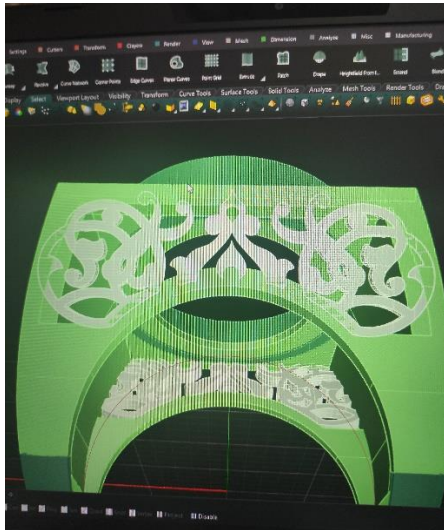
Görsel 5.13: A modeline mine(emay) tekniğinin uygulanması (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 19.05.2021)

Cila bölümünde oluşan mine fazlalığı, kaynak kalıntıları gibi üretim hataları giderilmiştir. Cila işlemi bittikten sonra çeşitli losyonlar ile temizlik aşamasından geçirilen yüzüğün üretimi sonlanmıştır. (Görsel 5.14)

Görsel 5.14: A modelinin cila işlemi (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 19.05.2021)

Tasarlanan B modeli yüzük ise bilgisayar ortamındaki 3 boyutlu programlar ile çizimi gerçekleştirilmiştir. (Görsel 5.15) Bilgisayar ortamında çizilen yüzüğün tasarımı bittikten sonra 3 boyutlu printer makinasına iletilmiştir.

Görsel 5.15: B modelinin üç boyutlu çizim programlarındaki tasarım hali (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 16.05.2021)

3 boyutlu printer makinasının içindeki solüsyon sayesinde yüzüğün birebir aynısı elde edilmiştir. (Görsel 5.16) Kırılgan yapıdaki bu mum modeli döküm işlemi gerçekleştirilmiştir. Modelin altın, gümüş gibi madenlerde dökümünü gerçekleştirilebilir. (Görsel 5.17)

Görsel 5.16: B modelinin üç boyutlu yazıcıdan çıkması (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 17.05.2021)

Görsel 5.17: B modelinin dökümden sonra temizleme işlemi (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 19.05.2021)

Dökümden gelen modelin dökümün bıraktığı koçan denilen artıklarını temizledikten sonra taşı yerleştirilmiştir. (Görsel 5.19)

Görsel 5.18: B modelinin temeli (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 19.05.2021)

Görsel 5.19: B modelinin taşı bezenirken (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 19.05.2021)

Taşı bezenen yüzüğün yanlarındaki desenlere mine tekniği uygulanmıştır. (Görsel 5.20)
Mine tekniğinden sonra cila bölümüne giden yüzük hataları giderilmiştir. Temizlemesi yapıp yüzüğün üretimi sonlandırılmıştır. (Görsel 5.21)

Görsel 5.20: B modelinin mine(emay) tekniğinin uygulanması (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 19.05.2021)

Görsel 5.21: B modelinin cila işlemi (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 19.05.2021)

Her iki modelin üretim tekniği kendi dönemine aittir. Osmanlı dönemi üretim teknikleriyle yapılmaya çalışılan A modeli birçok ince işçilik isteyen aşamalardan geçerek yapılmıştır. B modeli ise gelişen teknoloji sayesinde olabildiğince insan gücünün en aza indirgenmesi sonucunda gerçekleştirilmiş bir üretdir. B modelinde desenlerde ve motiflerde daha ayrıntılı çalışılabilirken, A modelinde ise B modeline nazaran daha büyük desenler kullanılmıştır. (Görsel 5.22)

Görsel 5.22: A ve B modelinin üretiminin sonu (Tezci,2021, Çekim Tarihi: 20.05.2021)

3.SONUÇ

Mücevherde Osmanlı ve Günümüz Karşılaştırmaları adlı bu çalışmada, Osmanlı ve günümüz mücevher kültürüne ait üretimler araştırılmıştır. Osmanlı ve günümüz mücevherini araştırırken farklı bulgularla karşılaşmıştır. Osmanlı ve günümüz mücevher kültüründeki farklılıklara yer verilmiş ve etkilerinden bahsedilmiştir. Osmanlı eski bir tarihe sahip olduğundan mücevher ile alakalı kaynakların yıpranmış ya da kaybolmuş olması sebebiyle ulaşılabilecek kaynak sayısı oldukça kısıtlıdır. Günümüzde mücevher kültürünü izleyen çalışmaların bu kültür hakkında bilgi sahibi olması amaçlanmıştır. Çalışma, ağırlıklı olarak Osmanlı Dönemini kapsamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu, döneminin mücevher kültürünü en üst seviyeye taşımış, uluslararası bir ün kazanmış ve söz konusu ünü de yüzyıllar boyunca sürdürmeyi başarmıştır. Osmanlı, var olan mücevher kültürüne eklemeler yaparak yaratıcı ve özgün bir üretimin ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir. Padişahlar her güçlü hükümdarlıkta olduğu gibi mücevhere değer vermişler, mücevheri güç ve ihtişam simgesi olarak düşünmüşlerdir. Bu sebeple, mücevher kültüründe Osmanlı'nın önemli bir yeri vardır.

Bizans, Roma, Antik Yunan, Selçuklu gibi büyük devletlerin mücevher kültürlerinin mirasçısı olmuştur. Dünya sentezini oluşturan Osmanlı, Batının ve Doğunun kültürünü tek bir yerde toplamıştır. Padişahların da değer verdiği mücevher üretimi yani kuyumculuk, Kanuni Sultan Süleyman ve Yavuz Sultan Selim gibi hükümdarların önem verdiği bir alan olmuştur. Osmanlı Devleti seçilmiş sanatçıların bulunduğu Ehl-i Hiref teşkilatını kurmuştur. Bu teşkilatta kuyumcu ustalarına da yer vermiştir.

Bu tezin odağında yer alan; Osmanlı'daki mücevher ile günümüzdeki mücevheri kıyasladığımızda dönemsel farklılıkların dışında pek çok farklılıklar ortaya konmuştur. Osmanlı, mücevherde değerli taşı çok fazla kullanmasına karşın, en çok dikkat edilen yaklaşımın ince işçilik olduğu görülmektedir. İnce işçilikle birlikte desen boyutlarına, simetriye, taşların renk ve boyut uyumuna özen gösterilmiştir. Değerli taşlar, doğal, topraktan çıkmış şekliyle kullanılmaya çalışılmıştır. Mücevherlerde çokça değerli taş kullanılmasına karşın sadelik özelliği korunmuştur. Mücevher modelleri elde, ustalar tarafından yapıldığı için günümüze göre ince işçiliktir. Günümüzde emek yoğun

süreçlerden çok kolay çoğaltılabilir bir yol tercih edilmektedir. Günümüzdeki mücevherler teknolojinin odağında üretilmektedir.

Mücevher kültüründeki farklılıklar üretim teknikleri, model beğenisinin değişmesinden daha çok gelişen teknolojinin getirileri olarak gözlemlenmiştir. Günümüzde teknolojinin gelişmesi sonucu mücevher üretimi değişmiş ve modele yaklaşım farklılık göstererek kolaylaşmıştır. Ancak; Osmanlı İmparatorluğu teknolojinin getirilerinden gerektiği gibi faydalanamamıştır. Günümüzde mücevher üretimi insan faktörünü en aza indirgeyecek son teknoloji makinalar ile yapılmaktadır. Teknolojinin gelişmesi sadece üretimde kolaylık sağlamamış, mücevher beğenisini de değiştirmiştir.

Teknolojinin günümüze getirileri olduğu gibi götürüleri de olmuştur. Gelişen teknoloji ince işçiliğin kaybolmasına sebebiyet vermiştir. Osmanlı, saray içinde veya saray dışında değer verdiği mücevher ustalarından ince işçiliği ön planda tutmalarını istemiştir. Günümüzde kullanılan kesimli taşlardan ziyade taşları doğal formunda kullanan Osmanlı, mücevherde çokça taş kullanmasına rağmen, asıl olarak ince işçiliğe önem vermiştir. Teknoloji ile mücevher üretiminde farklı yollar ve gereksinimler oluşmuştur. Günümüzde mücevher üretiminin başında yer alan 3 boyutlu bilgisayar destekli programlar ve makinalar Osmanlı dönemi mücevher ustalığından uzaklaşılmasına zemin oluşturmuştur. Bilgisayar destekli programlar, bir ustanın yapabileceklerini teknolojik ortamda sağlayarak mücevher üretiminde usta gereksinimini ortadan kaldırmıştır. Mücevher üretiminde kusursuz ve hatasız ürün veren makinalar, el yordamıyla kusurlu ve hatalı mücevher yapan ustalara göre daha çok tercih edilmiştir. Teknolojinin faydalarından yararlanarak kusursuz mücevher modellerinin üretilebiliyor olması Osmanlı dönemi sanatını ortaya koyan ustaların azalmasına neden olmuştur.

Günümüz mücevherinde teknoloji ile ortaya çıkan seri üretim ürünler, teknolojinin getirdiği hız sayesinde olabildiğinden kısa sürede birçok mücevherin yapılmasına imkân sağlarken, Osmanlı döneminde ustaların elde ürettiği mücevherler belli bir sayıda ve sürede üretilmekteydi. Fakat günümüz teknolojisi bu süreyi ve sayıyı olabildiğince azami rakamlara ulaştırmayı başarmıştır. Bu teknolojik gelişmeler sonucu mücevher üretimi hız kazanmış ve eskiden üretimde beklenen uzun süreler ortadan kaldırılmıştır. Diğer yandan, günümüzde

seri üretim, mücevher model üretimine hız ve çokluk katmış olsa da özgünlüğü ortadan kaldırmıştır.

Günümüzde özgün mücevherler yerine önde gelen modellerin benzerlerini üretmek en çok tercih edilen yol olmuştur. Osmanlı mücevher kültürünü zenginleştirmek ve genişletmek için başka medeniyetlerden esinlenmiştir ancak birebir aynısı ya da benzeri modelleri üretmek yerine kendi özgün mücevher tarzını ve kültürünü korumuştur. Günümüz mücevher kültürünün özgünlükten uzak tavrına karşı, Osmanlı özgün motiflerini kendi mücevherine yansıtmıştır. Günümüz mücevher üretimi özgünlükten uzaklaşırken, olması gereken nitelik yok olmuştur. Bu nedenle, Osmanlı ve Osmanlı ile ilişki içinde olan kültürlerin önemini kavranması günümüz takı ve mücevher tasarımında önemli bir yol alınmasına katkı üretecektir.

KAYNAKÇA

- Akın, H. (2008). Kuyumculuk Sektörünün Vergilendirmesi. İzmir: Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı.
- Alan, Ş. (2019, Aralık 27). *Elmas İş*. Eylül 2021 tarihinde Elmas İş Web Sitesi: <https://elmasis.com.tr/blog-detay/Yakut-Tasi-Nedir-Faydalari-Ozellikleri/18> adresinden alındı
- Alıkılıç, D. (2015, Şubat 14). *Osmanlı Saray Teşrifati ve Törenleri*. Mayıs 29, 2021 tarihinde Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları: <https://www.altayli.net/osmanli-saray-tesrifati-ve-torenlere.html> adresinden alındı
- Anı Yüzük. (2019, Ekim 30). *Kaplangozü Taşı Nedir, Özellikleri Nelerdir?* Haziran 20, 2021 tarihinde Ani yüzük: <https://www.aniyuzuk.com/kaplangozu-tasi-nedir-ozellikleri-nelerdir.dhtml> adresinden alındı
- Assos. (2021). Eylül 2021 tarihinde <https://www.assospirlanta.com/>: <https://www.assospirlanta.com/kurumsal/pirlanta-nedir> adresinden alındı
- Aydemir, A. (2010). Türk Folkloründe Nişanlanma ve Evlilik Sembölü Olarak 'Gerdanlık, Küpe ve Yüzük'. *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, 282.
- Aydın, H. (2000). *Sultan Silahları*. İstanbul: Akbank Yayınları.
- Aydın, H. (2007). *Sultanların Silahları*. İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Ayter, A. (1996). *Kuyumculuk Meslek Bilgisi ve Mücevherat Sanatı*. İstanbul: Atasay Kuyumculuk.
- Barkçin, S. Ş. (2019). *Osmanlı Aklı* (2. b.). İstanbul: Semerkand Basım Yayın.
- Bekar, S. Ö. (1999). *Kuyumculuk Sektörü ve Muhasebe İşlemleri* (Cilt 71). (S. R. 14, Dü.) Ankara: TURMOB Yayınları. Eylül 2021 tarihinde <https://www.turmob.org.tr/ekutuphane/detailPdf/0a961371-3f0f-4f36-a391-5956a2347e67/kuyumculuk-sektoru-ve-muhasebe-islemleri> adresinden alındı
- Bilirgen, E. (2005, Ocak). Topkapı Sarayı'ndaki Zümrütler. *Antik Dekor*(86).
- Bilirgen, E. (2010, Ocak). Osmanlı Padişahları İhtişamlı Aksesuarları: Sorguçlar. *Antikdekor*(116), 61-70.
- Bilirgen, E., & Murat, S. (2001). *İmparatorluk Hazinesi*. İstanbul: Mas Matbaacılık.
- Demir, R., & Kılıç, M. (2003). Cevahirnameler ve Osmanlılar Dönemi'nde Yazılmış İki Cevahirname. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi*

- Dergisi*(14). <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1271/14627.pdf> adresinden alındı
- Doğan, A. (1995). *Osmanlıca Türkçe Sözlük*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erginsoy, Ü. (1978). *İslam Maden Sanatının Gelişimi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erkmen, B. (1994). *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi* (Cilt 20). İstanbul: Hürriyet Ana Yayıncılık.
- Eskier, U. (2017, Temmuz 5). *Makaleler*. Eylül 2021 tarihinde <https://www.makaleler.com/>: <https://www.makaleler.com/zumrut-nedir-ozellikleri-kullanimi> adresinden alındı
- Eskier, U. (2017, Ağustos 14). *Makaleler*. Eylül 2021 tarihinde https://www.makaleler.com: <https://www.makaleler.com/safir-nedir-ozellikleri-nelerdir> adresinden alındı
- Gözen, A. (2011). *İstanbul'un 100 Mücevheri ve Sanatçısı*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş Yayınları.
- Hatipoğlu, M. (2010). Türkiye'de Gemoloji ve Mücevher Öğretisinin Tarihçesi. *2.Mücevher Tasarımı ve Eğitimi Sempozyumu* (s. 146-155). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Hatipoğlu, M. (2015, Aralık 9). Türkiye’de Mücevheratın Standardizasyonu İçin Metalürjik Ve Gemolojik Kontrolün (Sertifikasyonun) Önemi. İzmir, Buca, Türkiye. Mayıs 5, 2021 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/286625660_Turkiye'de_mucevheratin_standardizasyonu_icin_metalurjik_ve_gemolojik_kontrolun_sertifikasyonun_onemi_Importance_of_metallurgical_and_gemological_control_certification_for_jewelry_standardization_in_T adresinden alındı
- Hatipoğlu, M. (2017, Kasım). *Elmas Mücevher Taşının Halk Kültüründe İnançsal Hikâyeleri*. Researchgate: https://www.researchgate.net/publication/321097529_Elmas_mucevher_tasinin_halk_kulturunde_inancsal_hikayeleri_Myths_in_the_folklore_of_the_gems_diamond adresinden alındı
- <https://www.aoc.gov/explore-capitol-campus/art/suleiman-relief-portrait>. (tarih yok). Haziran 15, 2021 tarihinde alındı

- İrepoğlu, G. (2012). *Osmanlı Saray Mücevheri Mücevher Üzerinden Tarihi Okumak*. İstanbul: Bilkent Kültür Girişimi Yayınları.
- Kaplan, K. (2003). *Türkiye’de Kuyumculuk ve Altın*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Karlıklılı, Ş. (2004). *Yaşayan Anadolu Takıları Zaman Geçer Altın Kalır*. İstanbul: Atasay Kuyumculuk A.Ş.
- Kia, M. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Yaşam*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Köroğlu, B. A. (2013). İstanbul Kuyumculuk Kümesi Yenilik ve Tasarım Kapasitesi. *Ekonomik Yaklaşım*, 81-102.
- Köroğlu, G. (2007). Bizans'ın Gelin Takıları. *P Dünya Sanatı Dergisi*(43), 36-45.
- Köseoğlu, C. (2000). *Topkapı Sarayı İmparatorluk Hazinesi*. Ak Yayınları.
- Kuşoğlu, M. (2006). *Resimli Ansiklopedik Kuyumculuk ve Maden Terimleri Sözlüğü* (2. b.). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kuşoğlu, M. (2006). *Resimli Ansiklopedik Kuyumculuk ve Maden Terimleri Sözlüğü* (2. b.). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kuşoğlu, M. (2015). *Tılsımdan Takıya*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Leppert, R. (2002). *Sanatta Anlamın Görüntüsü İmgelerin Toplumsal İşlevi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Meriçboyu, Y. A. (2001). *Antikçağda Anadolu Takıları*. İstanbul: Akbank Yayını.
- N. Ş., & M. D. (2015). Yirminci Yüzyıldan Günümüze Takı. *ABMYO Dergisi*(40), 95-112.
- Ogden, J. (1992). *Interpreting the Past: Ancient Jewellery*. London: British Museum.
<https://books.google.co.uk/books?id=oCBt7B7nt5QC&printsec=frontcover&dq=google+books+ogden+ancient+jewellery&hl=en&sa=X&ei=CZ2FU8TmGey70wX1jIG4DA&ved=0CEoQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false> adresinden alındı
- Özbağı, T. (2002). *Geleneksel Türk Takıları* (Cilt Türkler Ansiklopedisi. C.VII). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Özdemir, R. (2018). Değerli Ve Yarı Değerli Süstaşları Ve Mücevherlerde Sahte Ve Ayıplı Ürünlerin Ayırt Edilmesinin Hukuksal Yönden Önemi Ve Adli Gemoloji. İstanbul.
- Özer, B. (2013, Ocak 2). *Bright E- Ventures Corporation*. Mayıs 5, 2021 tarihinde Mizu Blog: <https://blog.mizu.com/mizu/takilar-ve-kulturlere-gore.html> adresinden alındı
- Parlak, T. (2001). *Erzurum’da Oltutaşı ve Kuyumculuk Sanatı*. Erzurum: Oltu Ticaret ve Sanayi Odası Kültür Yayınları.

- Şenocaklı, N., & Şenocaklı, E. (2008). *Mücevhercinin Sırları*. İstanbul: Beta Basım Yayın.
- TDK. (2021). Türk Dil Kurumu Sözlükleri: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Türe, A., & Savaşçın, M. Y. (2000). *Kuyumculuğun Doğuşu*. İstanbul: Goldaş Kültür Yayınları.
- Türe, A., & Savaşçın, M. Y. (2002). *Anadolu Antik Takıları*. İstanbul: Goldaş Kültür Yayınları.
- Türkoğlu, S. (2013). *Tarih Boyunca Anadolu'da Takı ve Kuyumculuk Kültürü*. İstanbul: İstanbul Kuyumculuk Odası Yayınları.
- Türkoğlu, S. (2013). *Tarih Boyunca Anadolu'da Takı ve Kuyumculuk Kültürü*. İstanbul: İstanbul Kuyumcular Odası Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2014). *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yaman, B. (2008). *Osmanlı Saray Sanatkârları 18. yüzyılda Ehl-i Hiref*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yılmaz, M. (2017). *Mücevher Tasarımı ve Yaratıcılık*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Yılmaz, M. (2017). *Tarihsel Süreçte Mücevher*. Ankara: Gece Kitaplığı.